

Sámediggeráđi diedáhus sámi boazodoalu birra

Govva/bilde: Berit A. Oskal

Ášši R 63/09

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ávjavárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Karášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Sisdoallu

SÁMEDIGGERÁDI DIEDÁHUS SÁMI BOAZODOALU BIRRA	1
1 ÁLGU	5
1.1 MIHTUT JA RÁMMAT	5
1.2 HISTORIHKKA	5
2 BOAZODOALU RIEKTEDILLI	7
2.1 DOLOŠ ÁIGGI GEAVAHEAPMI JA BOARES VIERRU	7
2.2 ÁLBMOTRIEVTTÁLAŠ OKTAVUOĐAT	7
2.3 KONSULTAŠUVNNAT	8
2.4 IEŠMEARRIDEAPMI	9
2.5 HÁLDDAŠEAPMI	9
2.6 BOAZODOALLOLÁHKA JA SISRIEVTTÁLAŠ OKTAVUOĐAT	10
2.7 RÁJIIDRASTTIDEADDJI BOAZODOALLU	11
3 BEARAŠDOALLU	12
3.1 SIIDADOALLU	12
3.2 BÁIKEDOALLU	14
3.3 SIIDADOALLU JA BÁIKEDOALLU DEHÁLAŠ MÁHTOLAŠVUOĐABEALIT BEARAŠBOAZODOALUS	16
3.4 KAPASITEHTA	17
4 AREÁLASUODJALUS	18
4.1 AREÁLAPLÁNAPROSEASSAT	18
4.2 BIRASÁITAGAT JA -GÁHTTEN	21
4.3 BOAZOLOHKU	21
5 BORASPIRET	22
5.1 MÁHTTU JA HÁLDDAŠEAPMI	22
5.2 RIIKKAIDGASKASAŠ GEATNEGASVUOĐAT	23
5.3 REGIONÁLALAŠ BORASPIRELÁVDEGOTTIT	23
5.4 MÁDDODATMIHTTOMEARRI JA ČIVGGAID GOZIHEAPMI	24
5.5 BORASPIREVAHÁGIID EASTADEAPMI	25
5.6 BUHTADUS MASSON BOHCCUID OVDDAS GÁHTTEJUVVON BORASPIRIIDE	26
6 ODDA EALÁHUSAT	27
7 SÁMEDIKKI ROLLA BOAZODOALUS	28
7.1 KONSULTAŠUVNNAT JA ŠIEHTADALLAMAT	28
7.2 HÁLDDAŠANMODEALLA JA BOAZODOALLOLÁGA DÁRKKISTEAPMI	29
8 EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT	31

Boazu lea dávvir
Mas ii leat boatka
Dat čadaha garra áiggíid
gii su nala jáhkeá
Bohccos lea nanu suotna
Guoddá isidís
Gietkamis hávdái

Paulus Utsi

1 Álgu

1.1 Mihtut ja rámmat

Sámediggeráđi boazodoalopolitihkalaš barggu bajitdási mihttomearit leat geahččalit joatkkihit boazodoalu ceavzi sámi ealáhussan, ja gozihit ja sihkkarastit boazodoalu kultuvrra, giela, árbevieruid ja árbejuvvon vuoigatvuođaid dehálaš oassin hálddašeamis ja lágain. Dat mielddisbuktá ahte mii deattuhit boazodoalu árbevirolaš hámi bearašealáhussan ja boazodoalu eatnamiid sihkkarastima.

Dát dieđáhus govvida boazodoalu guovddáš giella- ja kulturguoddin ja dehálaš vuodđoealáhussan maid olles bearaš jođiha. Sámediggeráđi mielas lea dehálaš deattuhit daid válđoáššiid vai olaha ollislaš ja bajitdási politihkalaš lahkaneami boazodoalopolitihka hábmemis. Dat dagaha ahte mii čalmmustahttit boazodoalu bearašdoallun, gos olles bearaš iežas siidadoalu bokte oassálastá beaivválaš bargui boazodoaluin.

Sámedikki válđi boazodoalloáššiid ektui ii leat odne formaliserejuvvon. Muhto Sámediggi sáhtta váikkuhit boazodoalloáššiid konsultašuvnnaid bokte stáhtalaš eiseválddiiguin ja cealkámušaid bokte boazodoallošiehtadallamiidda gaskal Stáhta ja Norgga Boazosápmelaččaid Ríkasearvvi (NBR). Sámediggi čuovvu daid šiehtadallamiid dárkojeaddjin. Sámediggi nammada unnitlogu miellahtuin boazodoalu stivrenorgánaide, árvoháhknanprográmma (VSP rein) boazostivrii ja relevánta regiovnnalaš boraspirelávdegottiide.

Sámediggeráđdi govahallá ovdáneami mii mielddisbuktá eanet válđdi guovddáš sámi servodatsurggiid siskkobealde. Ovdánahttin duohta jahkásaš bušehttakonsultašuvnnaid guvlui dagašii vejolažžan ovddidit Sámedikki rolla politihkkaovddideaddjin ja mearridanválddi doaimmaheaddjin. Dakkár ovdánahttinmihttomearri guoskkašii maiddá boazodollui politihka- ja mearridanválddi suorgin Sámedikkis.

Otná sámi boazodoallu lea áitojuvvon ja gáržžádallon ealáhus. Dat oallut areálasabahkkemat ja regulereamat gáržžádallet ealáhusa, ja boazodoalus ii leat dálá hálddašeamis kapasitehta gieđahallat dan dili dohkálaš vuogi mielde. Guovddáš sivva dasa lea ahte boazodoalu vuoigatvuođain guhká lei stáhtus dušše guohtunvuoigatvuohtan “áito dohkkehuvvon geavaheami” hámis ja dat ii lean suddjejuvvon lága bokte. Dat lea mielddisbuktán ahte eará berošteaddjit ja dárbbut álge garrasit bahkket bohccuid guohtuneatnamiidda. Sámediggeráđi mielas lea dehálaš nannet boazodoalu eatnamiid suddjema. Dat eaktuda joatkevaš dialoga gaskal Sámedikki sápmelaččaid álbmotválljejuvvon orgánan ja boazodoalu.

Buori boazodoalopolitihka vuodus ferte leat buorre areálasuddjen ja ekologalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš ceavzi resursahálddašeapmi. Lassin oallut sisabahkkemiidda boazodoalu eatnamiidda, de leat boazodoalus maiddá eará hástalusat, nugo stuora boraspirenáli, dálkkádatrievdamat ja muhtun guovlluin lassáneaddji boazolohku. Daid áššiid fertejit eiseválddit atnit duodalažžan.

Oassin dán dieđáhusa ráhkkananbarggus, lágidii sámediggeráđdi seminára gidđat 2008, biras- ja arealahálddašeami birra. Viidásit finai sámediggeráđdi buot boazodoalloguovlluin Norggas čakčat 2008, deaivan dihte boazodolliid ja gullan dihte makkár vuordámušat sis leat ráđi boazodoalldieđáhussii. Guovvamánu 2009 ovddidii ráđdi ságaškuššannotáhta boazodoalldieđáhusa birra dievasčoahkkimii. Muđui lea 2001 boazodoalldieđáhus adnon vuodđun dán dieđáhusa barggus.

1.2 Historihkka

Lea dehálaš čuvget dan historjjálaš máhtolašvuoda mii lea vuodđun otná ortnegiidda boazodoalus. Boazu lea álo leamaš dehálaš sámi ealáhuseallimis, kultuvrras ja historjjás. Mánnga duhát jagi boares báktesárgumat ja eará ássanbáikegávdnosat čájehit ahte boazu lea leamaš guovddáš resursa davit ássanguovlluin. Sápmelaččain lea guhkes historjjálaš oktavuohta iežaset guovlluide. Boarráset

historjjálaš čállosat govvidit sápmelaččaid bivdo-, johtalan- ja čoagginolmmožin geat birgehalle dainna maid luondu sáhtii fállat iešguđet jagiáiggiid, ja geat maiddá atne bohccuid fievrredeapmái ja vuodgijnboazun. Boarráseamos historjjálaš čilgehus lea maid romalaš historjáčáli Tacitus čálii iežas girjjis Germania¹ birra sullii 100 jagi m. Kr. Goddebivdu lei deháleamos bivdu. Odne lea váttis dadjat juste goas ovddeš bivdu rievddai dálá guodoheapmái ja nomádalaš boazodollui. Muhtun dutkit oaivvildit ahte dát nuppástuhttin dáhpáhuvai danne go goddenálli garrasit unniduvvui, ja sivvan dasa lei ahte álge sápmelaččain gáibidit vearu 1500- ja 1600-loguin, ja duolljegávppašeapmi lassánii.² Vearuheapmi ja beaktilis bivdovuogit ovttas dagahe ahte goddenálli unnui garrasit. Seammás go goddenálli unnui, de sturro boazodoalu ealut. Arkeologalaš gávdnosiid vuodul ákkastallet fas earát ahte nuppástuhttin muhtun guovlluin dáhpáhuvai mánga čuođi jagi ovdal.³

Nuppástuhttin goddebivddus boazodollui lea jáhkkimis dáhpáhuvvan dađistaga nu ahte leat háhkan birgejumi sihke goddebivddus ja boazodoalus. Dutki Inga-Maria Mulk deattuha ahte sápmelaččain lei boazodoallu geađgeáiggis juo, ja čujuha ee. báktesárgumiidda Álttás ođđasit geađgeáiggis gos leat sárgon go boazu válde gitta ja adno vuodgijnboazun.⁴ Čálus mii gávno Historiae Norwegiae sullii jagis 1190 maŋŋel Kr., čuvge ahte sápmelaččaid boazodoallu lea don doložis álggahuvvon. Doppe govvidit sápmelaččaid ná: ”*sardeles dyktige jegere, nomader som bor i nevertelt, renner på ski og med sine hustruer og barn kjører med rein gjennom fjell og dal.*”⁵ (earenoamáš čeahpes bivdit, nomádat geat orrot beasselávus, čuiget sabehiiguin ja eamidiiguin ja mánáiguin vudjet herggiiguin badjel váriid ja rastá ávžžiid). Spittá sullos Návuonas Romssas gávne arkeologalaš gávdnosiid gerresiin sullii seamma áiggis. Dat guhkes áigodatperspektiiva mánga iešguđetlágan boazodoaluiguin, doallovugiiguin ja bivdduiguin heivehuvvon ekologalaš ja servodatlaš dilálašvuodaide, čájeha ahte boazodoallu historjjálaččat lea earenoamáš dehálaš ealáhus- ja kulturelemeanta sámi servodagas. Boazu attii biepmu, gápmagiid, reaidduid jna., ja maiddá vejolašvuoda vuodjit ja geasehit ja oktavuoda doallat eará joavkkuiguin. Dat guoskkai boazosápmelaččaide, muhto maiddá sápmelaččaide geain ledje eará birgenlágit.

Dat eatnamat mat boazodoalus leat odne eai vástit dasa mii historjjálaččat lea leamaš sin hálddus ja stivrejumis. Sivvan dasa leat stuora sisabahkkemat eatnamiidda ja dakkár hálddašeapmi mii ii vuhtiiváldán boazodoalu vuogatvuodaide ja kulturvuodu doarvái bures. Dan ášši ferte geahččat dan olis ahte stuora oasis árbevirolaš sámi boazodoalloguovlluin gevve privatiserema vuollái, ja dat bođii buorin earáide go sápmelaččaide 1800- logus ja maŋŋel uniovdnaloahpaheami 1905:s. Dat proseassa guoskkai earenoamážit lullisámi guovlluide, gos stuorámuš oassi eatnamiin dál leat privatiserejuvvon, ja dušše unna oasis gullá stáhtii. Norgga eanandoalus lei stuora viiddidandárbu, ja norgga politihkkarat barge garrasit oazžut lágaid ja njuolggadusaid mearriduvvot. Dat ledje Fælleslappeloven 1883:s, Lappekommisjonen 1889:s, orohagaid álggaheapmi 1894:s ja Tillegglappeloven 1897:s. Dasa lassin gildojuvvui boazodoallu oalát muhtun áiggi birrasiid 1900 logus olu suohkaniin Lulli-Norggas. Dat mielddisbuvttii ahte dološ sámi geavahanguovllut Hedmárkkus ja Lulli-Trøndelágas gáržžiduvvo olu, ja dan geažil bággehalle mánga boazodoallosiidda sirdit guovlluide ođđa orohatrájiid siskkobeallái. Dat guoskkai earenoamážit boazosápmelaččaide Trollheimenis, Gauldaluoddaris ja Nord-Østerdalenis, ja daidda guoskevaš guovlluide.⁶ Dat ovdáneapmi njoamui miehtá sámi geavahanguovllu. Muhto Nordlánddas, Romssas ja earenoamážit Finnmarkkus ii lean privatiseren nie viiddis.

Ođđasit áiggis leat boazodoalu eatnamat ain gáržžiduvvon. Eatnamiid gáržžideami lassin leat 1960- logu rájes oaidnán ahte nissonolbmuid ja mánáid sadii boazodoalus lea rievdan. Stáhta

¹ Kaare Granøyen Rogstad 1980: *Streif i Sørsamenes Saga*

² Sverre Fjellheim 1999: *Samer i Rørostraktene*

³ Inger Storli 1994: Stallo-boplassene

⁴ Sverre Fjellheim 1999: *Samer i Rørostraktene*

⁵ Sverre Fjellheim 1999: *Samer i Rørostraktene*

⁶ Sverre Fjellheim 1999, Samer i Rørostraktene NOU 2007: 14, bakgrunns materialet for SRU II.

viessohuksenláhka, ovccimánnosaš skuvlla sisafievrrideapmi, muohtaskuter ja buoret infrastruktuorra leat dagahan ahte boazodoalu struktuvra rievddai. Go ožžo doarjagiid hukset viesuid, de dat mielddisbuvttii ahte sámii eambbo ássagohte ovttá sajis. Guhkit skuvlageatnegasvuodá dihte ferteje maiddái mánátt orrut lahka skuvlla. Go huksejedje viesuid, ja skuvlageatnegasvuodá dihte, de šattai olu nissonolbmuid lunddolaš orrut fásta. Skuter maid dagahii vejolažžan orrut eanet fásta go álkit beasai ealu lusa ja fas ruoktot bearraša lusa. Ásodaga ja doaimma ja skutera divodeami dihte lassánedje golut, ja de dárbbášedje maiddái eanet ruhtaresurssaid. Dát, oktan buoret oahppovejolašvuodáiguin dagahii ahte nissonolbmot oidne dárbbášlažžan, ja maiddái vejolažžan ohat bargguid ja oahpu boazodoalu olggobealde.

Dát ovdáneapmi lea mángga ládje duvdán nissonolbmuid eret boazodoalu beaivválaš bargguin. Vaikko sámii stuorabearaš dávjá lea mielde stuorát dárbbášusain, nugo ovdamearkka dihte giđđajohtimis, miessemearkumis ja njuovvamis, de lea boazodoallu massán osiid árbevirolaš hámis stuora ja oktasaš bearašovttastupmin.

2 Boazodoalu riektedilli

Beroškeahttá gii eaiggáda eatnama, de sisttisdoallá otná boazodoalloriekti vuoigatvuodáid guohtumiidda bohccuide, johtaleapmái, johtingeainnuide bohccuide, hukset dárbbášlaš vistiid, viežžat dárbbášlaš muorraávdnasiid, bivdui ja guolásteapmái sihke stáhta ja priváhta eatnamis siskkobealde definerejuvvon sámii boazodoalloguovllu. Sámii boazodoalus lea sierra riektivuodđu, ja boazodoallorievttit leat vuosttažettiin huksejuvvon dološ áigge geavaheami ja árbeviera vuodul.

Sápmelaččain leat maiddái earenoamáš vuoigatvuodátt iežaset árbevirolaš guovlluin, danne go lea álgoálbmot Norggas, earret eará doaimmahit boazodoalu. Dat lea juoga mii mañiidáigái čielgasit lea dohkkehuvvon riikkaidgaskasaš rievttis.

2.1 Dološ áigge geavaheapmi ja boares vierru

Mánaga alimusrievtti duomut daid mañemus 40 jagiid dohkkehít ahte boazodoalus lea sierra riektivuodđu, man vuodus lea boares vierru ja dološ áigge geavaheapmi. Boazodoallolága rievdadeami oktavuodas 1996:s miđihii ráđđehus ja Sturadiggi ahte boazodoalus lea sierra riektivuodđu. Boazodoallolága bokte lea boazodoalus suodjalus bággolonisteamii vuostá Vuodđolága § 105 mielde. Dat lea dehálaš rievdadus norgga eiseválddiid oainnus boazodoallorievtti ektui.

Dat ahte odne lea dohkkehuvvon ahte boazodoallorievttis lea sierra riektivuodđu, lea hui mávssolaš rievttálaš konflikttain gaskal boazodoalu ja eará gilvaleaddji berošteddjiid. Dan oktavuodas lea boazodoalu geavahanvuoigatvuohta areálaide áibbas guovddážiis. Boazodoalloriekti ráddje sisabahkemiid ektui sámii boazoguhtunguovlluide.

Boazodoalu sierra riektivuodđu lea hejot ovddastuvvon politihkas, lágain ja hálddašangeavahas. Sámiid vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan lágas nannet riektivuodđu (jf. NOU 1997:4 čupkkis 6.2 s. 329 ja čuokkis 11.6 s. 567).

2.2 Álbmotrievtttálaš oktavuodátt

ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš rivttiid birra 1966:s (SP) ja ILO-konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra 1989:s leat dat mat earenoamážit addet riikkaidgaskasaš vuoigatvuodadoarjaga sámii boazodollui. Olmmošvuoigatvuodálága (1999) bokte lea SP laktojuvvon norgga láchkii, ja jus bohciidit vuostálasvuodátt eará lágaiiguin de galgá lága § 2 vuodul SP boahit ovdalii. ON-konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš rivttiid birra ásaha vuosttažettiin artihkal 27 álbmotrievtttálaš geatnegasvuodátt Norgii sihkkarastit buori suodjalusa sámii vuoigatvuodáide. Mearrádus sisttisdoallá earret eará geatnegasvuodátt ásahit buori suodjalusa sámii kultuvrii ja kultuvrra

ávnnaslaš vuđđui. ON olmmošvuoigatvuodálávdegoddi man bargu lea bearráigeahččat ahte stáhtat dollet iežaset geatnegasvuodaid dán konvenšuvnna mielde, lea meannudan golbma sierra váiddaášši mat gusket sámi boazodollui. Lávdegoddi deattuha čielgasit ahte konvenšuvnna artihkal 27 guoská boazodollui. Dát mearrádus ráddje dan beali ahte man olu sáhttet bahkket sisa sámi árbevirolaš boazodollui ovdal go sáhtta dadjat ahte lea konvenšuvdnarihkun.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 ratifiserejuvvui Norggas, vuosttaš stáhtan, geassemánu 19.b. 1990:s. Dat mielddisbuvttii geatnegasvuoda doahttalit álgoálbmogiid vuoigatvuodaid. Čakčamánu 13. b. 2007 dohkkehii ON Váldochoahkkin ON álgoálbmotjulggaštusa maŋŋel šiehtadallamiid mat biste badjel 20 jagi, ja dat lea ođđaseamos álbmotrievttálaš ovdáneapmi álgoálbmogiid vuoigatvuodaid suodjaleami váste. Julggaštus mearrida mii lea álgoálbmogiid vuoigatvuodaid oppalaš unnimusdási, ja das leat dehálaš mearrádušat álgoálbmogiid vuoigatvuodain eatnamiidda, čáziide ja resurssaide, ja álgoálbmogiid rivttiin iešmearrideapmái.⁷ Vaikko álgoálbmotjulggaštusas ii leat seamma formálalaš stáhtus go ratifiserejuvnon konvenšuvnna, de lea dat goitge politihkalaš ja morálalaš reaidu mii ásaha geatnegasvuodaid našuvnnaš dásis, vrd Álgoálbmotjulggaštusa artihkal 42.⁸ Julggaštus manná viidábut go oktage eará álbmotrievttálaš reaidu čájeheames vuostehágu álgoálbmogiid vássánáiggi veahkaválddálašvuoda vuostá. Sámediggeráđi mielas lea ulbmillaš implementeret álbmotrievtti norgga lágaide ja lálkaásahusaide mat guoskkahit sámi dili, ja čalmmustahttit álbmotrivttiid standárddaid ja norpmaid sámi vuoigatvuodaid ektui ja iešmearrideami resursahálddašeami ja vuoruhemiid ektui, ja maiddá čalmmustahttit álbmotrievtti standárddaid ja norpmaid riikapolitihkalaš njuolggadusain.

Olmmošvuoigatvuodáláhka fertte maiddá lohkkuojuvvot Vuodđolága § 110a ja c mearrádušaid olis.

2.3 Konsultašuvnnat

Go sápmelaččat leat eamiálbmot, de lea sis konsulterenriekti áššiin mat sáhttet váikkuhit sin dili. Sihkkarastin dihte ahte áššit mat sáhttet váikkuhit njuolga sámiide, čađahuvvojit dohkálaš vuogi mielde, de áhahuvvui konsultašuvdnašiehtadus gaskal Sámedikki ja Ráđđehusa miessemánu 11. b. 2005. Dat lea dakkár láidesteadji bargovuohki mii galgá leat konsultašuvnnaid vuodđun gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki. ILO-konvenšuvnna artihkal 6 lea konvenšuvnna váldomearrádus konsultašuvdnageatnegasvuoda olis, muhto maiddá artihkkalat 7 (1) ja 15 láidestit konsultašuvnnaid oktavuodas.

Sámediggi lea badjelis namuhuvvon konsultašuvdna šiehtadusa vuodul vuolláičállán konsultašuvdnašiehtadusa Norgga čázádat- ja energijadirektoráhtain 31.03.09.

Lea dattetge dehálaš ahte álgoálbmogat besset aktiivvalaččat searvat konsultašuvnnaide, ahte sin oaivilat deattuhuvvojit ja ahte konsultašuvnnat čađahuvvojit buoremus áigumušain posiitiiva doaibmabijuiiguin álgoálbmogiid váste. Hui dehálaš standárda álbmotrievttis lea ahte doaimmat eai galgga biddjot johtui jus ii leat ovttaoaivilvuohka. Dat guoská prinsihppii “ovdalgihtii eaktodáhtolaččat mieđiheapmi”. Jus Sámediggi ii leat ovdalgihtii eaktodáhtolaččat mieđihan stuorát prinsihpalaš áššiin, de eai galgga doaibmabijut biddjot johtui, vrd. SP artihkal 27.

Maiddá Sámi vuoigatvuodálávdegoddi áiddostahtta ahte SP artihkal 27 ja ILO-konvenšuvnna artihkal 6, 7 ja 15 geatnegahttet stáhta konsulteret sápmelaččaiguin go áigot álggahit doaibmabijuid mat sáhttet čuohtat njuolga sidjiide.⁹ Lávdegoddi konkludere viidásit ahte jus stáhta suovašii čađahit doaibmabijuid main sáhttet dramáhtalaš váikkuhusat álgoálbmogiid vejolašvuodaide ain doaimmahit

⁷ A/RES/61/298 13 Čakčamánu 2007, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*.

⁸ A/RES/61/298 13 Čakčamánu 2007, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*.

⁹ NOU 2007:13 kap 17.2.7.9, s. 868-869

ávnnaslaš kultuvrra, de dat livččii SP artihkal 27 rihkkun.¹⁰ Lávdegoddi čujuhii maiddáa ahte olmmošvuoigatvuodálávdegoddi – mii galgá bearráigeahččat SP-konvenšuvnna čadaheami – lea dadjan ahte SP artihkal 27 hehte ávnnaslaš kulturdoaimmahemiide sisabahkkema dainna lágiin ahte eai sáhte bidjat johtui sisabahkkemiid mat sáhttet leat ovtadássásaččat kulturdoaimmaheami vuoigatvuoda biehttalusain.¹¹

Sámediggi lea sámiid álbmotválljejuvvon orgána ja konsultere iešguđetlágan áššiid birra mat gusket sámi álbmogi. Dat dávista ge álbmotrievtti mearrádusaide álgoálbmogiid iešmearridanrievtti birra ja standárddaid birra mat leat vuodđun ON álgoálbmotjulggaštussii, artihkal 3, 4 ja 18.

2.4 Iešmearrideapmi

Olbmuid iešmearridanrievtti jurdda lea ovdánan riikkaidgaskasaš dohkkehuvvon ideologalaš ja politihkalaš prinsihpas, almmolaš dohkkehuvvon vuoigatvuotahan buot olbmuide – maiddáa sámiide. Muhto lea dattetge dušše moadde jagi áigi go ON orgánat álge dohkkehit ahte maiddáa álgoálbmogiin lea vuoigatvuota seamma iešmearridanrievttiide go buot eará álbmogiin. Iešmearridanrievtti birra čuožžu 1.artihkkalis ON olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnna 1996:s (SP ja ESK).¹² Riikkaidgaskasaš digaštallama konklusuvdna das ahte man muddui álgoálbmogiin lea dakkár riekti bođii ovdan ON váldochoahkkimis čakčamánu 13. b. 2007 ON julggaštusa mearrideami bokte álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra. Dat lea čállojuvvon ON álgoálbmotjulggaštusas artihkkaliin 3, 4, 23 ja 32, muhto ovddastuvvo nannosit stuorát osiin julggaštusa 46 artihkkaliin. Lea dehálaš mearkkašahhtit ahte leat sámit, oktan álbmogiin, mat bidjet vuodu iešmearridanriektái.

Davviriikkalaš Sámekonvenšuvnna evttohusas čuožžu 3. artihkkalis iešmearridanrievtti birra:

”Sámiin lea vuoigatvuota iešmearrideapmái álbmogiin álbmotrievtti njuolggadusaid ja mearrádusaid vuodul mat leat dán konvenšuvnna. Nu gubkás go dát njuolggadusat ja mearrádusat addet vejolašvuoda, de sámi álbmogiin lea vuoigatvuota ieš beassat mearridit ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami, ja iežas ulbmiliiguin hálldašit luondduriggodagaidis.”¹³

Dat mearkkaša dán oktavuodas ahte boazodoalus lea riekti hálldašit ja ovdánahttit iežaset luondduriggodagaid ja bidjat iežaset vuoruhemiid daid ektui. Álbmotrievttálaš ovdáneami sáhtta ipmirdit dainna lágiin ahte dat oalát hehte ahte doaimmat maid geahččalit bidjat johtui Sámedikki miediheami haga, rihkkot álbmotrievtti. Dat gusto leažžá go doaimma unni dahje stuoris, nu guhká go dat áitá sámi kulturdoaimmaid.

2.5 Hálldašeapmi

Sámi boazodoalloguovllu hálldašeamis lea álbmotrievtti standárddain, nu go badjelis namuhuvvui álbmotrievtti čilgehusas, dehálaš mearkkašupmi. Ovttahttojuvvon konvenšuvnnain lea mihá nannoseabbo sadji norgga rievttis dál go ovdal, earret eará bohtet SP ja ILO-konvenšuvdna ovdalii eará lágaid jus bohciidit vuostálasvuodát. Ovdamearkka dihte sisabahkkemat ja reguleremat mat sáhttet mielddisbuktit ahte sámi boazodoallu ii šat leat nanaguoddevaš, rihkkot SP.

Olmmošvuoigatvuodálávdegoddi lea cealkán ahte dakkár árvvoštallamiin ferte vuhtiiváldit makkár akkumulerejuvvon/oktasas váikkuhusat dain iešguđetlágan sisabahkkemiin sámi boazodollui leat.

¹⁰ Ibid, s. 869

¹¹ NOU 2007:13, kap 18.1.1, s. 918. Geahča maiddáa s. 924-926, ja s. 950

¹² SP: ON konvenšuvdna sivila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 1966, ESK: ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra 1966.

¹³ Evttohus suoma-norgga-ruota-sámi ekspeartajoavkkus, ovddiduvvon golggotmánu 26.b. 2005.

Sámedikkis lea, stáhtalaš orgánan, odne vuoigatvuohta buktit vuosteákkaid plánaássiin mat gusket sámi kulturmuittuide. Viidásit lea Sámedikkis plána- ja huksenlága § 15 bokte, vrd. Hálldašanlága § 28 vuosttaš lađas, váidinriekti ássiin maidda lea beroštupmi rievttálaččat váidit. Sámediggi sáhtá maid buktit cealkámušaid plánaevttohusaid sisdollui iešguđet dásiin.

Finnmárkkulága § 4 Sámedikki válldahusat meahcceednamiid nuppástuvvan geavaheapmái, guoská buot areálaássiide maid almmolaš eiseválddiid meannudit Finnmarkkus, maiddái suohkanat ja eará plánaeiseválddit. § 4 mielde galget Sámedikki válldahusat leat vuodđun go árvvoštallá mot meahcceednamiid nuppástuvvan geavaheapmi váikkuha sámi kultuvrii, boazodollui, meahcásteapmái, ealáhusaide ja servodateallimii.

SRU I ja Finnmarkkuopmodaga ásaheami bokte lea vuoigatvuođaássi Finnmarkkus buori muddui čielggaduvvon. Riddoguoľastanlávdegoddi lea maiddái buktán evttohusa. Kommišuvdna mii galgá identifiseret ja kártet sámi vuoigatvuođaid Finnmarkkus lea maiddái álggahan barggus.

Sámediggeráđđái lea dovddus ahte leat pláneme stuora areálasabahkkemiid boazodoalloguovlluide lulábealde Finnmarkku. Dát dagaha hui váttis dili boazodollui dán guovlluin, ja sáhtá miellidibuktit ahte boazodoallu nohká doppe. Sámediggeráđđi oaidná dán hui duođalažžan, ja vuordá ahte Sámi vuoigatvuođalávdegoddi II meannuda jođánit dán nu ahte vuoigatvuohta dili čielggaduvvo ja ii hehtte servodatovdáneami guovlluin maidda dát guoská.

2.6 Boazodoalloláhka ja sisrievttálaš oktavuodát

Boazodoalloriekti lea oktasaš sámi vuoigatvuohta man vuodus lea iehčanas riektivuodđu, huksejvnon dološ áiggi geavaheamis ja boares vieruin. Muhto goitge lea boazodoallu guhkes áiggi muddejuvnon lágaid bokte. Otná láhka leat vuosttažettiin dárkilis njuolggadusat mat ásaht mearrádusaid doaimbagoavlluide. Sáhtá dulkot lága nu ahte ain leat geahččaleame hálldašit ja stivret boazodoalu dainna jurdagiin ahte boazodoalloláhka ollislaččat regulere boazodoallorievtti.

ILO-konvenšuvnna artihkal 7 vuodđuda vuoigatvuođa álgoálbmogiidda ieža vuoruhit ovdánahttinproseassaid mat ee. gusket sin eatnamiidda. Ráđđehus galgá ovttas guoskevaš álgoálbmogiiguin bidjat doaimmaid johtui mat suddjejit ja sealluhit birrasa dain guovlluin gos álgoálbmogat orrot. ILO-konvenšuvnna artihkal 8 (1 ja 2) gohčču bures vuhtiváldit álgoálbmogiid boaresvieruid dahje boaresvirov vuoigatvuođaid.

Ođđa boazodoalloláhka dohkkehuvvui 2007:s. Departemeanta konsulterii Sámedikki ja NBR boazodoallolága dárkkástusa oktavuodas. Ođđa láhka lea eanet huksejuvnon boazodoalu kultuvrra ja árbevieruid vuodul go ovddit láhka, ja dan bokte lea boazodoalus eambbo váikkuhanfápmu ássiin mat gusket siskkáldas diliide. Boazodoallolága vuodul galget boazodoallit vuolggahit boazologu mearridanproseassa, eai ge hálldašan- ja eiseváldedásis nugo ovdal lea leamaš. Boazodoallolágas lea maiddái mearriduvvon ahte lea boazodolliid ovddasvástádus ásaht ođđa siidaosiid (ovdalaš doalloovttadat), ja dan galget siidaosiid jođiheaddjit ovttajenalaččat mearridit. Siidaoassi mearrida ieš galgá go leat vejolaš rahpat buohtalas álggahanoasi su doaimmalohpái (konsešuvdnii), ja dainna lágiin sihkkarastit njuovžileabbo buolvamolsu. Siida bargosearvevuhtan lea heivejuvnon ođđa láhki ja siidaoassi lea konsešuvdnaguoddi dan ođđa boazodoallolágas. Dat doaba bohtá sámi boazodoalu eaiggátstruktuvrras ja árbevirolaš organiseremis.

Dan jurdaga vuodul ahte sámi boazodoallu lea oktasaš sámi vuoigatvuohta, de ferte boazodoallorievtti sisdoallu čielggaduvvot eará sámi servodagaid vuoigatvuođaid ektui. Das lea maiddái mearkašupmi boazodoalu eatnamiid hálldašeamis.

1978 boazodoallolága mielde bođii gáibádus ahte boazodoallorievtti earret eará oážžu jus ovtta váhnemis dahje áhkus/ádjás ferte leamaš boazodoallu váldealáhussan, (§ 3 nubbi lađas). Dat miellidibuvttii ahte geahččobohcco ortnet, mii lea dološ vierru, maiddái fertii heaittuhuvvot

Finnmárkkus. Eará boazodoalloguovllus heaittihuvvui dat juo lága vuodul 1933:s. Earret eará eatnamiid vuhtiiváldimat ledje čilgehusat daidda rievdadusaide.¹⁴

Ođđa lága mielde mii mearriduvvui suoidnemánu 1. b. 2007, gáibiduvvo ahte jus galgá beassat doaimmahit sámi boazodoalu, de galgá sus, dahje su váhnemiin dahje áhkus/ádjás leamaš boazodoallu váldoealáhussan orohagas, ja ahte lea gullan siidaoassái (vrd. § 32 vuosttaš lađas nr. 1-3). Boazodoallolága vuodul fertii dát navdojuvvot sierravuoigatvuohtan sámi boazodoallobearrašiid lahtuide. § 10 nuppi lađđasis čuožžu ahte siidaoasi ovddasvástideaddji jodiheaddji mearrida gii oažžu eaggáduššat bohccuid siidaoasis ja man olu bohccuid.

Go galgá vuhtiiváldit areála ja boazologu heivehangáibádusa, de lea vejolašvuohta ođđa ásaheamiide gáržžiduvvon. Árbevirolaš ásaheaminstarat eai leat vuhtiiváldojuvvon dain regulereamiin mat dál leat rámmaeavttut boazodoalus. Boazodoalunuoraide lea dál váttis cegget ealu ja birget dainna, ja sii fertejit árbevirolaš siidaoasi. Diekko dáfus lea heajos rekruterenortnet boazodollus.

Boazodoalloguovllu hálddašeapmái lea hui dehálaš ahte boazodoalu siskkáldas ja olgguldas vuoigatvuođat kodifiserejuvvojit ja biddjojit vuogádahkii lága hámis.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Veahkin vuhtiiváldit árbevirolaš ásaheaminstariid ja siidačoahkkádusaid.
- Sámediggeráđi áigu evttohit ahte nammaduvvo lávdegoddi mas leat sámi/riikkaidgaskasaš álgoálbmotekspearttat geat ovttas Sámedikkiin ja boazodoaluin galget kártet ja kodifiseret boazodoallovástideaddji sisdoalu. Dat livččii hui mávssolaš boazodoalu eatnamiid hálddašeapmái.

2.7 Rájiidrasttideaddji boazodoallu

Ođđa konvenšuvnna šiehtadallamat rájiidrasttideaddji boazodoalu birra gaskal Norgga ja Ruota leat dál loahpahuvvon. Dan guovtti riikka šiehtadallansáttagottit loahpahedje iežaset barggu Stockholmas guovvamánu 24. b. 2009, ja šiehtadallamiid boadus lea dál sáddejuvvon Eanandoallo- ja biebmodepartementii ja Eanandoalodepartementii Ruotas viidásit čuoivvoleapmái. Norgga ja Ruota sámedikkat galget konsulterejuvvot ovdal go ođđa konvenšuvdna dohkkehuvo. Ođđa konvenšuvdna galgá boahit 1972 konvenšuvnna sadjái. Sámediggeráđi mielas lea dehálaš ahte viidásit proseassas galget orohagat oažžut ekonomalaš vejolašvuođa gozihit iežaset riektesihkarvuođa jus oaiivildit ahte sii leat massán rivttiid ođđa konvenšuvdnaevttohusas.

Davviriikkalaš Sámekonvenšuvnna konvenšuvdnaevttohus, maid davviriikkalaš ekspeartajoavku lea ráhkadan. Ekspeartajoavku geigii iežas evttohusa čakčat 2005. Konvenšuvdna lea ráhkaduvvon riikkaidgaskasaš mearrádusaiguin maidda Suopma, Ruotta ja Norga leat čadnon, ja das lea vuodđun ahte sápmelaččat leat álgoálbmogat dan golmma riikkas.

Ráđdehusat ja sámedikkat leat ovttaoaivilis joatkit proseassa ja barggu ođđa davviriikkalaš sámekonvenšuvnna evttohusain ovttasbarggu norgga ovdagottis 2009:s. Dál leat ráhkkaneame evttohusa ministariid ja presideanta oktasaščoahkkimii čakčat 2009:s – ahte mot sáhttet čadahit vejolaš šiehtadallamiid sámekonvenšuvnna birra.

Konvenšuvdnaevttohusain ja dain mearrádusain lea mearkkašupmi boazodollui mañit áigái.

¹⁴ Ot.prp. nr. 9 (1976-77) siidu 47

3 Bearašdoallu

Buorre boazodoallopoltiikka ferte vuolgit boazodoalu iežas máhtolašvuodaárbevierus. Sámediggeráđdi eaktuda dan sivas ahte hálddašepmi ja lágat heivehuvvojit boazodoalu máhtu ja árbevirolaš organiserema nu go boazodoallu lea ge bearaš- ealáhus. Viidáset lea dehálaš ahte boazodoalus álo lea vejolašvuolta searvat hálddašepmái ja beaivválaš boazodoallopoltiikka digaštallamii. Dát eaktuda ahte boazodoallu oazžu buoret vejolašvuoda searvat dása go odne dahká. Boazodoalloláhka addá vejolašvuoda servvoštallamii go addá siiddaide/ orohagaide viiddit rolla ja eanet ovddasvástádusa. Dán oktavuodas lea dehálaš ahte siiddaid/ orohagaid bargonávccat heivehuvvojit ovddasvástádussii mii lea sidjide fápmuduvvon. Ollislaš bearašdoallu váldá vára mihtus ahte lasihit nissonolbmuid ealáhussii. Boazodoallonissonolbmuid árbevirolaš sadji boazodoalus lea heajosmahttojuvvon. Dát duođaštuvvo boazodoalu oppalašrehketdoalus mii čájeha ahte 2007:s ledje 556:a siidaosiin 70 nissonolbmo siidaosi eaggádat. 318 siidaosi leat dievdoolbmuid, ja 168 siidaosis leat náittosbárat. Lassin dasa ahte leat unnán nissonolbmot ealáhusas, de čájeha oppalašrehketdoallu ahte leat unnán nuorat geat leat siidaosasálaččat. Eanetlohku buot siidaosiin leat gaskkal 31- 50 jahkásaččat.

Boazodoalu máhttu lea juogalágan árbevirolašmáhttu maid olmmoš háhká alces eallima čađa boazodoalus. Boazodoalu máhtu sáhtá juohkit siiddadollui ja báikedollui. Siiddadoalu barggu máhtolašvuoda hukse alces boazobargguid čađa, dása gullet guođoheapmi, rátkkan, misiid mearkun, johtin jna. Báikedoalu bargguide gullet nugo mánáid ja nuoraid oahpaheapmi, duodjeávdnasiid háhkat, dudjot, biebmoráhkadeapmi ja háhkat vuodđoávdnasiid biebmoráhkadeapmái.¹⁸ Buot boazodoalu doaimmain lahttuduvvojit sámi stuorabearrašat boazodoalu árbevirolaš bearašdollui. Mánáin, nissonolbmuin ja dievdduin lea lunddolaš ja mánggabealat sadji. Máhttu siidda- ja báikedoalus ovddasta vuoddu lihkestuvvan bearašdollui.

Govva/ bilde: Jon Henrik Larsen, nettavisen Salangen-Nyheter.com

3.1 Siidadoallu

Siiddadoalu máhtu sáhtá definerejuvvot dego ealu badjel kontrolla miehtá jagi. Dát sisttisdoallá earret eará ahte lea máhttu ovttaskas bohcco birra, ealu, dálkki, temperatuvrra ja guohtuma birra.

Boazodoalu ovdáneami mielde leat sápmelaččat háhkan alceset máhtto- ja resurssaráđđenvuogi – siidda. Árbevirolaččat mearkkaša siida- namahus ovttá joavkku boazodolliid geat barget ja johtet ovttas, ja dat eallu maid sii eaggáduššet ja guođohit¹⁹. Siida lea boarráseamos namahus sámi

¹⁸ Solveig Joks: (2001): *Boazosámi nissonolbmot - Guovddášis báike- ja siidadoalus muhto Vajálduvvon almmolaččat*, Dieđut nr. 5/ 2001, Sámi instituhtta, Guovdageaidnu. (2002) seminára nissonpolitihka birra boazodoalus, 10. 12. 2002, Romsa. (2005): “Nissonperspektiiva sámi boahpteáiggi boazodoalus,” Haugerudas, R. E. (red.) : *Rangjer report no. 10*, Nordic council for Reindeer Husbandry Research, Tromsø.

¹⁹ Ivar Bjørklund 1999: “Den nasjonale integrasjon av det samiske reindriftssamfunn”, Ivar Bjørklund 1999 (red.): *Norgga resurssahálddašepmi ja sámi vuogavuođadiliit*, Ad Notam Gyldendal, Oslo.

stuorabearrašis mii lea sihke sohka, bargoovttadat ja kollektiivvalaš máhttoráđđenvuohki. Siida namuhuvvo miehtá máilmmi nugo okta ortnegiin ja bohcco jahkodatevttolaš lihkadeapmin²⁰.

Bohcco eaiggádit ovttaskas olbmot, muhto dat guođohuvvojit kollektiivvalaččat siiddas. Boazodoalu guodoheapmi gáibida stuora kollektiivvalaš resurssaid go bohcco guohtunmálle ja lihkadeapmi gáibida stuora ja molsašuddi guohtumiid jagi čađa. Boazodoallojahki juhkkovuvvo gávccii áigodahkiiž; giđđa, gidas- geassi, geassi, čakčageassi, čakča, čakčadálvi, dálvi ja giđdadálvi. Juohke áigodagas rivdet guohtuneatnamat ja áigodaga mielde hábmejuvvon lihkadeapmi bohccuid bealis.

Dárbu molsašuddi áigodatguohtumiidda eaktuda eanet johtalanvejolašvuoda gaskkal iešguđiidge guohtuneatnamiid. Dasto molsašuvvá boazodoalu guohtungeavaheapmi ja johtinmálle Sámis. Sáhtta dadjat ahte stuorimus erohus lea doaimmahanmáliin gaskkal sis geat geavahit nannán-dálveguohtumiid ja sis geain leat dálveguohtumat mearragáttiin. Viidáset leat mánga málle doaimmahit boazodoalu ja johtit ráddjejuvvon guovlluid siskkobealde.

Finnmárkkus leat eatnasiin guhkes johtingeainnut geasseorohagain mearragáttiin dálveorohagaide siseatnamiin. Sullásaš johtinmálle gávdat mii Lulli- Trøndelágas ja Hedemárkkus, gos johtet buriin guohtumiin alla váriin nannán- dálveguohtumiidda. Orohagat main leat geasseorohagat riikkaráji lahka Nordlánddas ja Romssas, eai geavat nannánbeale duoddariid dálveorohahkan, muhto nannánbeale goahcevuovdeatnamiid²¹. Orohagat Nordlánddas ja oassi Davvi- Trøndelága orohagain gis johtet nuppi ládje. Doppe johtet mearragáddái dálvet ja nannámii geasset. Dáid váldojoavkkuid gaskkas leat fas mánga málle mat leat heivehuvvon regionálalaččat ja báikkálaš dilliide.

Boazodoallu lea johti ja guodoheaddji heivehalli go lea johtaleaddji ja iešbirgejeadji guohtuneanageavaheaddji. Bohccot vigget giđdat guottetbáikkiide ja geasseorohagaide mearragáttiin ja alla váriide háhkandihti álbmás šattuid ja go bálget divriin. Go čavččabeallái čoskiida, de vulget bohccot ragatbáikkiide ja dálveorohagaid guvlui siseatnamiin, goahcevuovddiide dahje mearragáttiide.

Vaikko johtinmálle lea bohcco luonddu mielde heivehuvvon, de gáibiduvvo ankke buorre plánema ja ollu bargonávccaid boazodolliin. Leat mánga diŋgga maid galgá váldit vuhtii vai eai omd. masttat ránnjásiiddaiguin ja maid bearráigeahččat ahte bohccot eai váibbat jođidettiin. Dábálaččat leat giđđa-, geasse-, ja čakčaealut stuorimusat. Dálvet rátket orohagat unnit siiddaide vai buoremusat besset ávkkástallat dálveeatnamiid. Ovdal giđđajohtima dábálaččat rátket dálvesiiddaid unnit ealuide dan sivas go siiddain sáhttet leat iešguđetge geasseorohagat.

Sámi boazodoalus leat golbma njuovvanáiggi, čakčanjuovvan (ovdal ragaha), ovdal juovllaid njuovvan (maŋŋil ragaha) ja dálvet. Dábálaččat njuovvovvojit eanaš gávpebohccot čakčat ovdal ragaha. Dalle leat bohccot losimusat go leat guhton álbmás biepmu gasset. Dalle gasset gávpebohccuid ja rátket ealuid mat leat ovttas leamaš gassemánuid. Maŋŋil čakčarátkamiid luitojuvvojit dát ealut iežaset dálveorohagaide. Rátkamat ja vuovdimat gáibidit ollu bargonávccaid vai čađahuvvojit beaktilepmosit ja nu fuolalaččat go vejolaš. Dalle leat dábálaččat buohkat boazodoallobearrašis mielde dáin bargguin.

Lea dárbbášlaš ložžet njuolggadusaid mat regulerejit boazonjuovvama ja eanet oččodit meahccenjuovvanvejolašvuodaid sadjái. Dasto berrejit njuolggadusat biebmodepartemeami proseassas rievdaduvvot nu ahte addá vejolašvuoda njuovvat ja buhtadit árbevirolaš málle vuovdin várás. Lea vejolaš ráhkadit ođđa njuolggadusaid mat leat vuodđuduvvon sámi árbevirolaš máhtu ja dárbbuid nala ja seammás sihkkarastit geavaheddjiide oadjebas biepmu.

Sámi boazodoalus lea dábálaš gáldet sarváid, ja adnojuvvo dárbbášlaš ahte leat gáskkihat ealus. Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta leat divvon gažaldaga ahte lea go dát elliiđuodjalandprinsihpa

²⁰ Jens Ivar Nergård 2006: *Ealli vásáhus. Dutkan sámi oahppoárbevierus*. J. W. Cappelens Forlag AS, Oslo.

²¹ Boazodoallohállddaha ruovttusiiddus (www.reindrift.no).

vuostá. Maiddái Sámediggeráđđi bidjá eaktun ahte elliidsuodjalanláhka sihkkarastá elliid buresbirgejumi. Gáskkihiin lea dehálaš doaibma ovttá ealus, ii dušše vuojánin. Dat leat maid dárbbaslaččat earret eará dan dihte go bissot jaska maŋŋil ragaha ja nu hehttejit ahte eallu ii biedgan ja vai eai masttat eará caluiguin. Dábálaččat garvet sarvát mat eai leat gáldejuvvon njiŋŋelasaid maŋŋil ragaha, ja dávjá jávket eret iežaset ealus. Dálvet leat gáskkihat buori vuoimmis goaivut ealáha rádjái ja nu leat ávkin reasta ellui, erenoamážit misiide ja njiŋŋelasaide. Ovdal leat sápmelaččat gálden boarrásit sarváid (badjel 2- 3jahkásaččaid) vai eai jáme maŋŋil ragaha ja vai njuovvandeaddu lassána čakčii. Gávdno ollu máhttu boazodoalus gáskkihiid dárbbaslašvuodas.

Gáldengiiddus earáide go šibitdoaktáriidda lea hástalussan boazodollui, ja Sámediggeráđđi dáhttu vuđolaš guorahallama elliid buresbirgejumi beliid dán áššis. Mii leat ovttaoaivilis ahte gálden jámiheami haga sáhtta leat bávčas, muhto seammás ferte váldit vuhtii ahte gálden jámihemiin gáibida guhkit gieđahallama bohccos. Dán oktavuodas ferte váldit vuhtii ahte boazu huššaluvva eanet go dollojuvvo gitta dan botta go jámiha ja gitta jámiheapmi doaibmagoahtá. Ferte maid váldit vuhtii ahte bohcco ferte veaddit guhkit gitta šibitdoavttir sáhtta čađahit gáldema. Dát lea dan sivas go ii leat ruđalaččat iige geavtalaččat vejolaš atnit šibitdoaktára báikkis čađat go gáldejit bohccuid. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte lea vejolaš oahpahit olbmuid boazodoalu siskkobealde geat sáhttet addit jámiheami ja čađahit gáldema meahcis. Sámediggái lea dovddusin ahte Suomas ja Ruotas lea eaiggáid lohpi gáldet almmá jámiheami haga. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte dát máhttu ii leat vuhtiiváldjuvvon dalle go leat hábmen ođđa elliidsuodjalanlága, mii doalaha gildosa boazodolliin ahte gáldet sarváid ieža. Sámediggeráđđi mielas leat guoskevaš eiseválddit dahkan unnán guorahallandihti vejolašvuoda ahte diktit fágaolbmuid sámi boazodoalus ieža čađahit gáldema nu ahte seammás vuhtiiváldjuvvo elliid buresbirgejumi.

Sámediggi dáhttu ahte divatortnegat oastimiidda ja dárbbaslaš doaibmareaidduid geavahepmái bohtet seamma njuolggadusat go eanandoalus leat. Konkrehtalaččat mearkkaša dát ahte divadat geahpeduvvojit boazodoalus ja ahte boazodoallu regulerejuvvo ealáhussan divatoktavuodas. Sámediggi lea leamaš dialogas Ruhtadandepartemeanttain dán áššis, ja áigu čuovvolit barggu ahte oažžut eanet govttolaš divat- ráđđenvuogi boazodollui.

Sámediggeráđđi vuoruheamit:

- Njuovvanproseassaid njuolggadusat berrejit rievdaduvvot nu ahte vuhtiiváldet sihke árbevirolaš njuovvanproseassaid ja oadjebas biebmobuvttadeami geavaheddjiide.
- Veahkehit heaittihit gáldengildosa alddis boazodoalus.
- Veahkehit dasa ahte divatortnegat boazodoalus šaddet seamma láganat go eanandoalus.

3.2 Báikedoallu

Boazodoallojagis leat maid mánga ášši maid galgá vuhtiiváldit báikedoalus. Mii guoská duoji buvttadeapmái de lea dát lunddolaš oassi boazodoallo jagis. Dákkár materiálat dego suonat ja duollji váldjuvvojit njuovvanáiggi čakčat ja dálvet, buvttadeapmi (goarrun) čađahuvvo dálvet. Suonaid váldet čevžžiin, ovdajulggiin ja savvosuona čielggis ja geavahuvvojit eanas suotnaárpun go gorrot iešgudetlágan dujiid. Náhkki geavahuvvo buotlágan biktasiidda, nugo gápmagiidda (gápmasat), beskii ja gálssohiidda.

Sámi boazodoallokultuvrras leat boares árbevierut dasa ahte váldit vára buot bohcco resurssain. Biergu, varra, váibmu, vuovvas ja eará siskilušat geavahuvvojit dehálaš resursan ja adnojit goikadeapmái, suovastuhttimii ja márfumii ja eará varrabiepmuid ráhkadeapmái. Go meahcis njuvvet de geavahit árbevirolaš njuovvanmálle ja dalle sáhttet boazosápmelaččat váldit buot resurssain vára. Sámediggeráđđi lea dan oaivilis ahte ferte dilli láchčojuvvot nu ahte meahcis sáhtta čađahuvvot

gávpenjuovvan, vai biergu ja eará vuodđoávdnasat sáhttet buvttaduvvot gávpegálvun márkaniid buorebut go eanet resurssain váldojuvvo vára. Viidáset berrejit njuovahagaid bargovuogit heivehuvvot nu ahte vuodđoávdnasat váldojuvvojit nu ahte lea vejolaš ávkkástallat resurssaiguin márkana várás. Sámediggeráđđi oaiivvilda ahte ferte čadáhuvvot márkánfievrrideapmi eará gálvvuide maid go birgui. Dát veahkehivččii boazodoalu sihkkarastit viidát ja oadjebasabut sisaboađu. Leat eanaš nissonolbmot geat duddjojit. Eanet vuoruheapmi nugo duodjái beste eanet nissonolbmuid boazodollui seammás go bohcco ávdnasiid gieđahallama máhttu ja duoji árvvus váldojuvvo vára ja ávkin. Dákkár doaimmat veahkehit maid oainnusin dahkat báikedoalu dehálaš, áššái guoski ja dásseárvosaš máhtu boazodoalus.

Sullii 2 000 tonna bohccobiergu njuovvovuvvo njuovahagain jahkásaččat. Alces njuovvama oassi lea sullii 20 bohcco juohke siidaoassái. Dát mielddisbuktá ahte eanašoassi buot njuovvanbohccuin njuovvovuvvo njuovahagain. Berre láchčojuvvot dilli nu ahte njuovahagat sáhttet gieđahallat njuovvanproseassa dainna lágiin ahte buot dárbbášlaš vuodđoávdnasiin duoji ja biepmu várás váldojuvvo vára. Gápmasat gápmagiidda iešguđege dilálašvuodaide leat nohkame, juoga mii boahat njuovahagaid njuovvanmálles gos gápmasat dávjá billohuvvet. Eanaš njuovahagain bálkásit maid divrras árbevirolaš biebmoávdnasat, nugo bohcco čolait, varra ja buoidi, dan sivas go sis eai leat lobálaš reaidut vára váldit dain. Njuolggadusat njuovvanproseassain dahket maid váttisin ja divrrasin jus boazodoalli ieš galggašii suovastuhttit dahje goikadit bierggu vuovdima várás. Sámediggeráđđi oaiivvilda ahte dát hástalusat berrejit čovdot nu ahte rahpá bargosajiid ja dietnasa buot siidaoasi mielláhtuide. Dát buvttášii jáhkkimis eanet dietnasa ealáhussii, ja buot buoremus- árbevirolaš njuovvan- ja buvttadanmállet biepmus ja duodjeávdnasiin seailuhuvvoše ja ovdánivčče.

Mánáid ja nuoraid lohku boazodoalus lea odne mángga orohagas unni mángga siva geažil. Earret eará lea dál unnit mánáidlohku bearrašiin, ja leat ollu oktonas boazodoallit geain eai leat mañisboahttit. Sámediggi ballá boazodoalu rekrutteremis guhkit áiggi perspektiivvas. Boazodoallu dárbbáša nuorra ja máhtolaš bargonávccaid. Dilli lea juo soames orohagaide váivašuhiti. Ulbmillaš doaimmaid haga rievda dilli muhtin orohagain nu ahte váilu kultuvrralaš mannolat ja váilevaš gelbbolašvuoha. Okta doaimbaidju livččii heivehit buolvamolsumiid. Boazodoalloláhka lea rahpan vejolašvuoda ásahtit rekruterenoasi ovttá siidaoassái. Sámediggi áigu evttohit ahte boazodoallolága ođđa njuolggadus čuovvoluvvo váikkuhangaskaomiid bokte boazodoallošiehtadusas.

Eanaš oassi otná boazodoallonissonolbmuin leat olles- dahje bealleáiggebargguin olggobealde boazodoalu. Eanaš háviid lea bearaš šaddan sorjavaš dán fásta dietnasis. Sámediggeráđđi oaiivvilda ahte váikkuhangaskaomiid ortnegat fertejit heivehuvvot nu ahte dát nissonolbmot maid ožžot vejolašvuoda soames áiggiid oassálastit boazobargguin almmá massimis dietnasa. Sámediggeráđđi oaiivvilda ahte Stáhtas lea mielovddasvástádus dasa go nissonolbmuid sadji boazodoalus lea láivuduvvon. Dan sivas berrejit juolluduvvot ođđa ruđat boazodoallošiehtadussii čoavdin dihte hástalusaid oažžut boazodoallonissonolbmuid ruovttoluotta boazodollui. Jus dát ii dahkkojuvvo, de massojuvvo divrras árbevirolaš boazodoallomáhttu mii nissonolbmuin lea, ja nuoraid rekrutteren ealáhussii dan seamma.

Sámediggeráđđi oaidná dehálažžan bargat ulbmillaččat dásseárvohástalusaiguin boazodoalus. Dan sivas lea dehálaš ollislaš boazodoallopolitihkkii ahte boazodoallonissonolbmot maid leat oidnisis luohhtevašdoaimmain ja arenain gos mearrádusat boazodoalu birra dahkkojit.

Sámediggeráđđi oaiivvilda ahte ferte geahčadit movt ođđa ja buorebut heivehuvvon váikkuhangaskaomit báikedollui sáhttet rekrutteret eanet nissonolbmuid ja nuoraid ruovttoluotta boazodollui. Barggut báikedoalus fertejit oažžut lihka stuora árvvu almmolašvuodas go siiddadoallu. Lea dehálaš deattuhit ahte ángiruššan báikedoalu nala ii ábut mávssahuvvot dálá váikkuhangaskaomiide boazodoalus, ii ge ábut dahkat stereotippaid nissonolmmošrollain. Ornet ferte addit buori friddjavuoda välljet.

Dán oktavuodas lea lunddolaš veardádallat váldit mielde doahpagiid báikedoallu ja siiddadoallu jus dárkkistit boazodoallolága. Sámediggeráđđi deattuha ahte lea dehálaš ahte doahpagat bohtet lágaide mielde ja ahte doahpagat definerejuvvojit lágas nu ollásit go dain lea mearkkašupmi.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Láhčit dili meahccenjuovvamiidda nu ahte biergu ja vuoddoávdnasiid sáhtta buvttadit vuovdin várás nu ahte oažžu eanet ávkki bohcco resurssain.
- Viidáset berrejit njuovahagaid njuovvannjuolggadusat heivehuvvot nu ahte vuoddoávdnasiid váldá resursan ávkin nu ahte heivejit márkaniidda, seammás go árbevirolaš njuovvan bisuhuvvo.
- Áŋgiruššat garrasit oažžut duoji oassin boazodoalus ja sierra ealáhussan.
- Veahkehit bures márkánfievrridit buot buktagiid bohccos.
- Veahkehit sihkkarastit rekrutterema boazodollui, earret eará go oažžu rekrutterenoasi buhtalas oassin boazodoallošiehtadusa bokte.
- Sámediggeráđđi áigu Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain guorahallat vejolaš ruhtadančovdosiid boazodollui mat buktet vejolašvuoda rekrutteret eanet nissonolbmuid ja mánáid boazodollui.
- Movttidahttit dasa ahte boazodoallonissonolbmot eanet ožžot vejolašvuoda searvat almmolašvuodas.
- Sámediggeráđđi áigu, go dárkkista boazodoallolága, áŋgiruššat dasa ahte báikedoallu ja siiddadoallu leaba doahpagat láhkateavsttas.

3.3 Siidadoallu ja báikedoallu dehálaš máhtolašvuodabealit bearašboazodoalus

Sámediggeráđđi oaidná ahte otná doallu ja lágat iešalddis leat bealátkeahces sohkebaliid ektui, muhto duohtamáilmmis deattuhuvvo eanemusat ahte boazodoallu lea biergobuvttadeaddji ealáhus. Sámediggeráđđi árvoštallá ahte livččii mávssolaš deattuhit ollislašvuoda boazodoalus, mas lea mielde sihke siidadoallu ja báikedoallu. Dakkár ollislaš fuolaheapmi gáibida máhtu boazodoalu árbevirolaš ja ollislaš organiserema birra siidadoalus ja báikedoalus. Máhtolašvuoda dárbu berre boktit digaštallama sierra ollislaš alit oahpu birra boazodoalus, mas deattuhit boazodoalu ealáhussan, kultuvran ja giellaarenan.

Eanandoalus ja guolástusealáhusas leat sierra alit oahput Universitet for miljø- og biovitenskap (biras- ja biodiehtaga universitehtas) Åsas ja Fiskerihøgskolen i Tromsø (Romssa guolástusallaskuvllas). Boazodoalus ii leat sierra oahppoásahus. Muhto odne lea aŋkke vejolašvuodta váldit bachelora boazodoallofágas Sámi allaskuvllas, ja ahte bargojuvvo dan ektui ahte oažžut master- ja PhD-oahpuid boazodoallofágas. Grádain berre leat fágaidgaskasaš lahkaneapmi servodatdiehtagiin ja luondudiehtagiin. Dat fágalaš deattuheapmi berre maiddá bures speadjalastit bearašdoalu siida- ja báikedoalu olis. Seammás ferte deattuhit boazodoalu areálaid suddjendárbbu. Ja dan lahkaneami siskkobealde berre maiddá árvoštallat boraspirehálddašeami ja boazodoalu ortnegiid bálddalagaid. Dasto ferte boazodoalu joatkkaskuvlaoahpahas ovdánahttojuvvo ja nannejuvvot vai sihkkarastá nu buori vuodu go vejolaš váldit alit oahpu fágas.

Sierra boazodoalloahpu bokte idášedje fágaolbmot gain livččii earenoamáš gelbbolašvuodta boazodoalus. Dainna lággiin livččii vejolaš beaktileabbo ja jođáneabbo rekruteret boazodoallofágalaš

gelbbolašvuoda eiseváld- ja hálddašandássái Norggas. Oahppu lasihivččii maiddá gelbbolašvuoda ja kapasitehta sámi servodahkii, ja nanusmahtášii ealáhusa. Lea lunddolaš ahte boazodoalu alit dieđalaš oahppu biddjošii Sámi allaskuvlii. Sámediggeráđđi árvvoštallá ahte livččii dehálaš ovdánahttit dan máhtu mii dál gávdno allaskuvllas. Sámediggeráđđi celkkii sámi ásahusdieđáhusas ahte livččii dárbu nammadit lávdegotti mii galgá čielggadit vejolašvuoda ja rámmaid viidásit ovdánahttit iešheanalis davviriikkalaš sámi oahppo- ja dutkanásahusa. Dan oktavuodas ferte lávdegoddi árvvoštallat vejolašvuoda ovdánahttit Sámi allaskuvlla álgoálbmotuniversitehtan.

Sámediggeráđđi árvvoštallá maiddá ahte livččii dehálaš ahte eará oahppoásahusat go Sámi allaskuvla čájehit beroštumi boazodoallofágalaš áššiiide. Jus boazodoallofágas ii leat viiddis beroštupmi, de sáhtta leat riska ahte boazodoallu báhcá ovttá arena sisa gos dušše earenoamáš berošteaddjit leat. Lea dehálaš ahte almmolašvuodta álgá beroštišgoahtit sámi boazodoalu birra ja sáhtta oážžut mánggabeallášaš máhtolašvuoda.

Olu almmolaš hálddahusetáhtain ja eiseválddeorgánain mat meannudit áššiid mat gusket boazosápmelaččaid eallimii, ii leat doarvái máhttu sámi boazodoalu kultuvrra birra, iige sámi gielas dahje servodateallimis. Sámediggeráđđi oaidná ahte lea dárbu čadáhut sierra kurssaid maid bokte dát orgánat sáhttet buoridit iežaset máhtu sámi boazodoalu ja kultuvrra birra. Sámediggeráđđi oaidná maiddá dárbbu aktiivvalaččat rekruteret boazodoallonuoraid ja boazodolliid geat leat heaitán, vejolaš hálddašanorgánaide.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggeráđđi áigu digaštallat Máhttodepartemeanttain dan hárrái ahte nammadit lávdegotti mii galgá čielggadit vejolašvuoda ja rámmaid viidásit ovdánahttit iešheanalis davviriikkalaš sámi oahppo- ja dutkanásahusa, ja maiddá árvvoštallat vejolašvuoda ovdánahttit Sámi allaskuvlla álgoálbmotuniversitehtan. Das ferte deattuhit ahte lea dárbu alit oahpuide master- ja PhD-dásis boazodoalus.
- Geahččalit buoridit máhtu sámi kultuvrra, ealáhusa ja giela birra almmolaš hálddašeamis ja eiseválddeorgánain.

3.4 Kapasitehta

Vai boazodoallu galgá beassat eambo searvat mearridanproseassaide, nannet ja ovdánahttit máhtolašvuodaovdáneami boazodoalu birra, de gáibiduvvo kapasitehta ekonomalaš ja olmmošlaš resurssaid hámis. Dat mearkkaša ahte buot dásiin boazosámi servodagas ferte hukset kapasitehta.

Danne go otná hálddašeapmi ja lágat deattuhit enas ahte boazodoallu lea biergobuvttadeaddji ealáhus, de lea dehálaš čalmmustahttit boazodoalu vejolašvuoda oassálastit dehálaš mearridanarenain. Lea mávssolaš ahte boazosápmelaččat ieža ožžot vejolašvuoda buktit deháleamos eavttuid iežaset ovdáneapmái. De gáibiduvvo ahte sápmelaččain lea doarvái kapasitehta searvat ovttáárvosas oasálašžan dehálaš mearridanarenain. Okta dain deháleamos arenain leat jahkásaš boazodoallošiehtadallamat. Juohke jagi šiehtadallet Norgga Boazosápmelaččaid Riekkasearvi (NBR) ja stáhta Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta bokte boazodoalu rámmajuolludemiid birra. Sámediggi buktá cealkámušaid šiehtadallamiidda.

NBR lea odne dat áidna ealáhussearvi boazosápmelaččaid várás, ja danne sis lea erenoamáš ovddasvástádus bures gozihit boazodolliid beroštumiid. Stáhta lea álbmotrievttálaččat geatnegahtti fuolahit doarvái resurssaid vai NBR beassá gozihit iežas rolla nu bures go vejolaš. De gáibiduvvo ahte NBR:i lasihuvvojit resurssat vai buori muddui besset šiehtadallat ovttalágan eavttuiguin go stáhta.

Boazodoallu vásiha dávjá areálasabahkkemiid ja areálaeavttuid rievdademiid. Dan oktavuodas oaiivvilda sámediggeráđđi ahte lea dárbu njulget dan bonju resursadeattu gaskal boazodoalu ja huksenásahusaid. Lea dárbu sihkkarastit ahte boazodoalus lea doarvái kapasitehta ja resurssat

dohkálaččat oassálastit gulaskuddan- ja areálaáššiid meannudeamis. Orohagat leat boazodoallolága bokte ožžon barggu gozihit orohaga guohtumiid. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte orohagaid ferte gozihit resurssaid dáfus vai sii sáhttet čađahit dan barggu doarvái bures. Dat guoská earenoamážit areálaáššiid stuora hivvodahkii ja boazodoallolága gáibádussii hábmet dievasmahtti geavahanplánaid. Otná boazodoalus šaddá orohatstivrraide čielga dárbu hálddahussii mii sáhtta ráhkkanahhtit áššiid ja váldit vuostá beaivválaš gulahallama.

Orohagaid resurssaid nannen veahkehivččii maiddá orohagaid juohkit dieđuid ja ipmárdusa boazodoalu birra mediain, gulaskuddanáššiin ja aerálaáššiin. Orohagain lea maiddá ovddasvástádus searvat aktevrán servodagas vai nu oallugat go vejolaš ožžot ipmárdusa boazodoalu bargovugiid, válggaid ja mearrádusaid ektui. Dákko leat orohagat čeahpit, muhto resurssaid vuhtiiváldima dihte bággejuvvojit sii vuoruhit áššiid mat dagahit ahte eará beroštumit fertejit boahtit maŋgelii.

Boazodoalu kapasitehtadárbbu olis lea dehálaš evalueret ja árvvoštallat Sámedikki oppalaš rolla boazodoalu hálddašeamis, go geahččá bajitdásis. Digaštallamat Sámedikki rolla birra hálddašeamis, boazodoallošiehtadallamiin ja oppalaš gažaldagain boazodoalu birra, leat hirbmat dehálaččat boahttevaš strategijaid ektui sámi kapasitehtaloktema várás.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggeráđi áigu ásahit digaštallama NBR:in ja Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain NBR ja orohagaid resurssaid birra.
- Sámediggeráđi vuordá kapasitehtalassáneami siiddaide ja orohagaide, ja áigu dan jearahallat ráđdehusas.

4 Areálasuodjalus

Kultuvra ja ealáhus boazodoallu lea ollásit heivehuvvon bohcco eavttuide. Boazodolliin lea máhttu buot diliid birra mat sáhttet váikkuhit bohccui ieš guđetge jahkodagas. Bohcco láhtten ja eallinvuođu lea bures čadnon guohtunáigodagaide, guohtumiidda, dálkái ja siivui. Lea dehálaš ahte otná árbevirolaš doaimmamáile bisuhuvvo, dan sivas go dát lea heivehuvvon luonddu eavttuide ja dáid eavttuid máhttui.

Govva/bilde: Lájla Helene Eira

Máŋgga boazodoalloguovllus leat areálaid massin, boraspiriid lassáneapmi, ja eiseválddiid mearrádusat ja áigemearit mat gusket johtimiidda, suvdimii jna, dagahan stuorit dárbbu geavahit mohtorfievrruid meahcis. Dát fas lea mielddisbuktán lassi doaimmagoluid boazodollii ja luonddu vahágahttimii. Muhtin guovlluin leat oaidnán dárbbu hukset áiddiid meahccái vai unnidit mohtorjohtolaga doppe. Váttisvuohtan lea go dát áiddit maid vahágahttet luonddu. Sámediggeráđi oaivvilda ahte lea dárbbaslaš gávdnat čovdosiid mat gozihit sihke boazodoalu geavaheami ja luonddu. Viidáset lea dehálaš deattuhit ahte boazodoalu guohtunressat rievddadit dálkki-, siivvu- ja šaddodiliid mielde. Danin ferte álo muitit ahte dát dilid buktet gáržžideamiid guohtumiidda. Dálkkádatrievdamat sáhttet nanosmahttit dákkár gáržžideami, ja mii oaidnit odne juo movt dálke- ja temperaturgovva rievddada ja ii rievddat nu movt lea vuorddihahhtti.

4.1 Areálaplánaproseassat

Boazodoalu guohtuneatnamiid gáržžideapmi ovddasta duohta áitaga boazodoalu boahtteáiggi birgenláhká. Bistevaš beroštumi- riiddus gaskkal boazodoalu ja stuoraservodaga lea dábálaččat

boazodoallu goabbá vuottáhállá. Riikarevišuvdna lea čujuhan dokumeanttas nr. 3:12 (2003-2004) ”Duodalaš dilli boazoguohtuneatnamiidda osiide Finnmárkkus” –ahte: *Guoraballan čájeha viidáseappot ahte stuora oassi areálasabahkkemiin čuočcá guohtunareálaide Finnmárkkus. Viidodat ja beaktu duohta molsašuddamiin areálageavaheamis guohtunguovlluin leat unnán duodašturvon ja guoraballojuvvon suohkaniid ja Boazodoallohállddabusa bealis. Badjel beali bodu áššiin eai vuhtiváldán suohkanat boazodoalu guovllustivrra cealkámušaid. Dát ledje bodu áššit main dávjá lei sáhka sierralobiid addimis dohkekebuvvon plánain.* Boazodoallu lea massán nu ollu guohtuneatnamiid mañimus 50 jagi ahte dál orro loahpalaš gierdanrádjá olahuvvon.

Boazodoallolága 1. § čuožžu ná: *Láhka galgá sihkkarastit guohtunareálaid sámi boazodoalloguovlluin dan sivas go lea boazodoalu deháleamos resursavuoddu. Ovdasvástádus areálaid sihkkarastimii gullá sihke boazodoallovuogiatvuoda eaiggádii, eará vuogiatvuodaeaiggádiidda ja eiseválddiide.*

Vai otná hálddašepmi nagoda dáid deavdit, de lea dehálaš ahte boazodoalu areálat ožžot doarvái gáhttema. Nu go odne lea dilli, de čuhcet stuora servodatlaš vuorjamat mat eará ládje ávkkestallet geavahanareálaid, boazodollui. Boazodoalus ferte leat vejolašvuohta, ja dasa ferte láchčojuvvot dilli nu ahte sáhtta searvat areálaplánenbargguide árrat proseassain ja dat ferte oazžut ávkki dan riektesuodjalusas mii odne lea vuodđun. Boazodoalus ferte leat duohta vejolašvuohta searvat iežas eatnamiid hálddašeamis. Go leat nu ollu sisabahkkemat guohtuneatnamiidda de lea orohagaide šaddan ollu stuorit bargonoađđi ja das eai leat návccat meannudit buot lassáneaddji areálaáššiid. Dát mielddisbuktá ahte dehálaš áššit mearriduvvojit almmá boazodoalu searvama haga. Orohagaide ruhtadilli berrešii buoriduvvot, vai besset bidjat doaimmaid johtui. Láhka plánema ja huksenáššemeannudeapmi addá Sámediggái rievtti buktit vuosteákkaid suohkanlaš areálaplána evttohusaide. Sámediggi sáhtta buktit vuostecealkámušaid gažaldagaide main lea “ stuora dadjamuš sámi kultuvrii ja ealáhusdoaimbamiin”. Plánen- ja huksenlága barggu čuovvoleamis lea Sámediggái dehálaš ráddjet iežas vuostaldanválddi boazodoalu vuostaldanválddi ektui. Boazodoalu guovllustivrrain lea vuostaldanváldi plánaáššiin mat gusket boazoealáhussii.

Máŋgga boazoguohtunguovlluin lea submi dán areálasabahkkemiin nu stuoris ahte boazodoalu ceavzin lea áitojuvvon. Plánen- ja huksenláhka lea dehálaš váikkuhangaskaoapmin jus biddjojit gáibádusat váikkuhusčielggadusmearrádussii mat váldet vuhtii dákkár beroštumiid. Váikkuhusguorahallamiin lea dábálaš bidjat báikkálaš dutkamiid vuodđun mat vuoluštit váikkuhusaid boazodollui. Gáibiduvvo nannosit rievttalaš areálagáhtten boazodoalu ovdas. Dán oktavuodas lea dehálaš guorahallat obbalaš váikkuhusaid ieš guđet lágan areálasabahkkemiin boazodoalloguovlluin.

Areálaplánemis galgá muitit ahte eanas boazodoalloorohagat/ siiddat doibmet máŋgga suohkanis/ fylkkas, ja soapmásat maid moatti riikkas. Danin ferte láchčojuvvot buorebut dilli regionálalaš plánemii mii oaidná boazodoalu ollislaš perspektiivvas. Lea posiitiiva go ođđa plánelágas oldejuvvo nannosit regionálalaš ovtasbargui ja go departemeanta duodas sáhtta gohččut suohkaniid dása jus dilli gáibida dan. Lea čielgasit dárbu buoret ovttahttimii gaskkal boazodoallolága ja plánen- ja huksenlága. Maid suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda lea buoret jus sis lea čielga govva gustojeaddji orohatrájain ja boazodoalu ollislaš resursadárbu sin beaivválaš areálahálddašeamis. Jus galgá nagodit gozihit bajimus ollislaš areálageavaheami, de fertejit našunála plánenjuolggadusat dahkkot, nu go addojuvvo vejolašvuohtan ođđa plánen- ja huksenlágas.

Sámediggi lea dahkan njuolggadusaid Finnmárkoláhkii mat leat geatnegahtti areálaproseassain Finnmárkkus. Ulbmil njuolggadusaiguin lea sihkkarastit ahte almmolaš eiseválddit ja Finnmárkkuopmodat dárkilit ja dohkálaččat guorahallet sámiid iežaset eavttuid mielde váikkuhusaid sámi kultuvrii, boazodollui, meahcegeavaheapmái, ealáhusdoaimbamiidda ja servodateallimii ovdal go áššit mearriduvvojit main lea sáhka meahci geavahannuppástuhttimis Finnmárkku fylkkas. Njuolggadusat galget veahkehit sihkkarastit luondduvuoddu ja sihkkarastit viidáset ovdáneami sámi kultuvrras, boazodoalus, meahcástallamis, ealáhusdoaimbamis ja servodateallimis, ja maid gánnáhahtti geavaheami ja hálddašeamis sámiid iežaset eavttuid vuodul.

Hálddašeapmi ja eará láhkai geavaheapmi areálain dáhpáhuvvá dávjá plánaid, bođu áššiid ja sierra lobiid vuodul. Suohkaniin lea vejolašvuohta addit sierra lobiid areálaplánain eret, ja maid erenoamáš diliid bokte eret plánen- ja huksenlágas. Mánngga guovllus leat boahtán cuiggodeamit dasa ahte dispenseremálla lea stuora hástalussan. Sámediggeráđđi oavvilda ahte earret eará dáid sierralobiid čađa ovdanbohtet sámi árvoipmárdusaid beroštumit, muhto seammás oaidnit ahte otná sierralobiid addima bargovuohki lea hástalussan boazodollui. Lea oahpis ášši ahte viiddis sierralobiid addin njárbuda areálaplánaid ja sierralobit čuhcet váttisvuohtan boazodollui. Riikkarevišuvnna guorahallamis bistevaš geavaheami birra guohtunressurssain Finnmárkkus dokumeantta nr. 3: 12 (2003- 2004), čuožžu ahte 55 % buot sierralobiin Finnmárkkus addojuvvo vaikko boazodoalu guovllustivrrat eai miehtan dáidda. Sii čujuhit viidáseappot ahte mánngii boazodoallu ii oaččo dieđuid bođu sierralobiid mearrádusain. Dákkár sierralobiid addima bargovuogi oaidnit mii buot guovlluin gos sámi boazodoallu lea. Sámediggeráđđi oavvilda ahte fertejit čavget áššemeannudeapmái gáibádusaid ja sierralobiid addima bargovuogi guovlluin gos lea sámi boazodoallu.

Lea dárbu ođđasit guorahallat gažaldaga gávdnat buhtadanguovlluid boazodollui, nu ahte boazodoallu oažžu buhtaduvvot osiid visot dain eatnamiin maid masset.

Mii guoská váttisvuođaide gaskkal eanandolliid/ ovttaskas eanaeaiggádiid ja boazodoalu, de čájehit moanat lágastallamat ahte boazodolliid vuoigatvuođat leat eahpiduvvon, erenoamážit lullisámi guovlluin. Dát riiddut čuožžilit dábálaččat dan sivas go boazodoalu geavahanvuoigatvuođat eahpiduvvojit.

Areálaide dárbu lea okta dain deháleamos sivain dasa ahte leat ollu riiddut gaskkal boazodoalu ja eará ealáhusdárbbuid ja astoáiggeberoštumiid. Goappašat bealit váillahit stuorit ipmárdusa iežaset dárbbuide, seammás go gulahallan lea váilevaš. Sámediggeráđđi geahččá duođalaččat mañimus áiggiid ovdáneami ja ohcala arenaid gos áššemeannudan- ja ovttasbargoproseassat areálaplánenbargguin, dutkamiin ja gos goabbat guvlui dieđuid lonohallan dáhpáhuvvá, nu ahte bealit olaheaba ipmárdusa nuppi areáladárbbus ja resurssaid juogadeamis.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Veahkehit sihkkarastit boazodollui guohtuneanadárbbu.
- Veahkehit dasa ahte boazodoallu nagoda, ja oažžu vejolašvuođa searvat árrat plánenproseassaide.
- Veahkehit dasa ahte go plánejuvvojit ođđa doaimmat orohahkii, de galgá ráhkaduvvot ollislaš váikkuhusguorahallan mii muitala buot áššiid mat leat mielddisbuktán ahte guohtuneatnamat leat unnon orohagas. Lea dehálaš oažžut ollislaš čielgasa das movt orro ovdáneame ja otná areáladilis. Dát ferte sihkkarastojuvvot váikkuhusguorahallannjuolggadusaid bokte.
- Veahkehit dasa ahte guorahallojuvvo man muddui riidduid čoavdin lágastemiid haga sáhhtá veahkehit gávdnat čovdosiid gaskkal boazodoalu ja eará ealáhusdárbbuid ja astoáiggeberoštumiid.
- dispageavaheapmi ferte čavgejuvvot.
- Go boazodoallit masset eatnamiid ođđa doaimmaide, de ferte árvoštallat sáhhtá go daid buhtadit ođđa eatnamiiguin.
- Ásahit arenaid main lea ulbmil váidudit areálariidduid.

4.2 Birasáitagat ja -gáhtten

Dálkkádatrivdamat leat okta otná stuorimus politihkalaš hástalusain mat gáibidit sihke našuvnnaš rahčamuša ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggu ja váldit mielde báikkálaš návccaid. Sámediggeráđđi oaidná dárbbu dasa ahte eiseválddit jođáneamos lágiin, ja ovttasbarggu bokte Sámedikkiin ja boazodoaluin, geahččalit gávdnat čovdosiid mat veahkehit boazodoalu vai ii leat nu hearki dálkkádatrivdamiidda. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte lea vealtameahttun ahte boazosápmelaččaid árbevirolaš máhttu biddjo vuodđun jus doaimmat biddjojit johtui main lea ulbmil unnidit heajos váikkuhusaid dálkkádatrivdamiid geažil. Ferte boahit buoret máhttu dálkkádatrivdamiid váikkuhusaid birra álgoálbmogiid luondduresurssa geavaheapmái.

Gáhtten guovlluin olggobealboahhti sisabahkkemiid vuostá lea dávjá ovdamunnin boazodollui ja sámi beroštumiide. Muhto lea dehálaš ahte guovlogáhtten ii leat hehttehussan, ja láivut sápmelaččaid vejolašvuoda ealáhusdoaimmamii mii mielddisbuktá earret eará mohtorfievrruid geavaheami ja geavaheami eará odđáiigásaš teknologijja luodduvuodustuvvon ealáhusdoaimmaheamis. Vásáhusat čájehit ahte gáhttenplánat ja evttohusat gáhttenplánaide eai leat heivehuvvon árbevirolaš ja odđáiigásaš sámi geavaheapmái ja ealáhusdoaimmamii. Dan sivas lea dehálaš ahte gáhttenmearrádušat guorahallojuvvojit odđasit, dainna ulbmilin ahte oazžut gáhttenpolitihka mii buorebut váldá vuhtii sámi beroštumiid ja mii bidjá álgoálbmogiid beroštumiid guovddáži. Dáinna lágiin sáhttet gáhttemat boahtteáiggis bidjat vuodu lagat ovttasbargui gaskkal sámi beroštumiid ja gáhtteneiseválddiid go dássáži leat leamaš. Boađusin das go sámi beroštumit eai váldo aktiivvalaččat mielde dalle go hábmejit gáhttenpolitihka, dagaha ahte sámit beare dávjá fertejit caggat gáhttenplánaid.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Veahkehit dasa ahte boazosámiid máhttu laktojuvvo máhttovuđđui birashálldašeamis ja ovdánahttimis váidudeaddji doaimmain dálkkádatrivdamiid várás.
- Sámediggi berre oazžut guovddáš rolla eana- ja luondduresurssaid hálldašeamis sámi guovlluin.

4.3 Boazolohku

Boazologu vuolideapmi lea stáhta bealis okta váikkuhangaskaomiin mii galgá buoridit guohtundili Finnmárkkus. Sámediggeráđđi lea ovttaoavivilis dasa ahte muddejuvvon boazolohku lea dehálaš buori areálagáhttemii. Muhto Sámediggeráđđi ii leat duhtavaš dainna movt boazologu heiveheapmi lea muhtin guovlluin čadahuuvon dássáži. Sámediggeráđđi cuiggoda vuosttažettiin dan ahte proseassas eai lean boazodoallit váldojuvvon doarvái bures fárrui ovdal Stuoradikki alimus boazologu mearrádusa Oarje- Finnmárkkus.

Go meroštallá man ollu guohtuneatnamat girdet, de ferte boazodolliid máhttu bohccuide ja guohtumiidda deattuhuvvot. Boazodoallit veardádallet oktilaččat man ollu guohtumat girdet ja sis leat máŋga iešguđetlágan strategiija dasa ahte dásset guođoheami guohtuma mielde. Ovdamearkka dihte lea sidda- ovttasbargu dan meare dávvgas ahte boazodoallit juhket ealu unnit čorragiidda vai gávdnet daidda guohtuma dalle go leat eanet bohccot guohtuneatnamiin go eatnamat girdet guovllu siskkoabealde. Dáinna málliin boazodoallit ieža muddejit man ollu guohtumat girdet. Dákkár guohtuneangeavaheamis ii dárbbuin dárbbat leat riehta dat maid stáhta bealis leat gávnahan ahte guohtumat girdet. Odđa boazodoalloláhka lea dán oktavuodas posiitiiva dan dihte go dál lea orohagaid duohken meroštallat boazologu orohatrájaid siskkoabealde. Ealu struktuvra lea dehálaš bealli mii ferte veardádallojuvvo areálahálldašeami ja boazologu heiveheami politihkas. Lea dehálaš ahte boazodoallit ieža ožžot vejolašvuoda veardádallat allostruktuvrra ja njuovvama.

Álgoeahčen 1900- logu bidje eiseválddit namahusa oktasašorohat giđđa-/ čakča- ja dálveorohagaide boazosápmelaččaide Guovdageainnus ja Kárášjogas. Dát ii dávistan sápmelaččaid boaresvirot giđđa-/

čakča- ja dálveguohtuneatnamiid geavaheamiin²². Dál leat juohkime dáid guovlluid ieš guđetge orohagaide ja siiddaide nu ahte boazolohku maid sáhtášii mearriduvvot. Orohatjuohkin proseassas čuožžilit mánga hástalusas sivas go árbevirolaš ráját ja geavaheapmi leat muhtin muddui rievdan mohtorfievrruid geavaheami ja eallostruktuurra ja sturrodaga rievdamas geažil. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte orohagaid/ siiddaid barggut fertjeit heivehuvvot go galget hábmet doaimaplánaid boazodoallolága gáibádusaid mielde, ja sin vejolašvuohta gáhttet areálad eanet sisabahkkemiid vuostá. Lea maid dehálaš oažžut lága bokte mearriduvvot guovlluin gos geavahanvuoigatvuođat eai leat čielgasat, juogo ahte Finnmárku-kommišuvdna čađaha daid proseassaid dahje ahte ásahuvvo sierra lágalaš kommišuvdna geat sáhttet čielggadit siskkáldas vuoigatvuođagažaldagaid boazodoalus. Sámediggeráđđi maid ballá dan bargovuoigis mii dál doaimmahuvvo go vuođusdokumeanttat hábmejuvvojit avádatjuohkima várás. Dán barggus ii sihkkarastojuvvo juridihkalaš-, boazodoallofágalaš- ja álbmotrievttalaš gelbbolašvuohta čielggadeddjiid čeahkkádusas, juoga mii lea eaktun go čielggadeaddjit dain raporttain galget dahkat oaiviliid sámi boazodoalu vuoigatvuođain areálaide.

Muhtin guovlluin ii leat boazolohku heivehuvvon juvssahahtti resurssaid ektui ja dát lea leamaš lassáneaddji váttisvuohtan dán guovlluin. Váilevaš avádatjuohkimat ja láchkaásahusat (mat bidjet ovddasvástádusa boazodolliide ja dárbbu mielde addet vejolašvuođa ránggáštusaide), eiseválddiid vuorjan ahte galgá mearriduvvot avádatjuohkin ja dan maŋŋil boazologu heiveheapmi lagamus boahtteáiggis, lea dagahan ahte ealut leat laskan vel eanet dáid maŋimus jagiid. Dát ealuid ceggen lea dovddaheapmi boazodolliid sávaldahkii nannet iežaset vuođu ovdal vejolaš geahpidemiid guohtuneatnamiin, ja lea njuolgut boadus dan politihkas mii lea čađahuvvon dán áššis maŋimus áiggiid. Danin lea dehálaš boahttevaš proseassas, ahte čuovvut mielde ahte boazodoallit/ siiddat geat oskkáldasat leat čuvvon eiseválddiid ávžžuhusaid boazolohkui ja njuovvan ávžžuhuvvon njuovvanáiggiid, eai masse eatnamiid go juogadit eatnamiid ja boazologu heiveheami oktavuodas. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte dát buoremusat sihkkarastojuvvo jus ásahuvvo sierra kommišuvdna mii guorahallá boazodoalu siskkáldas areálavuoigatvuođaid. Areálavuođđu galgá leat vuođđun boazologu heiveheapmái.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Veahkehit unnidit boazologu guovlluin gos dat lea heivvolaš.
- Veahkehit ásahit sierra rievttalaš kommišuvnna mii čielggada siskkáldas vuoigatvuođa dilliid boazodoalus.

5 Boraspiret

5.1 Máhttu ja hálldašepmi

Dán diedáhusas lea boraspire oktasaš namahus dan viđa stuora gáhttejuvvon meahcceallis ja boralottiin; gumpe, geatki, albas, guovža ja goaskin. Sturadiggediedáhus nr. 15 (2003- 2004) Boraspiret norgga luonddus (= boraspiresoabahus) bidjá vuođu dáid elliid hálldašepmái Norggas.

Sámedikki boraspirepolitihkka lea álgoálggus hábmejuvvon dan geatnegasvuođa mielde mii Sámedikkis lea dan barggus ahte sihkkarastit ealáhusvuođu sámi boazodollii ja eanandollii. Daid stuora boraspirevahágiid vuođul maid ealáhusat diedihit, de oaivvilda Sámediggeráđđi ahte boraspiret leat guhkut áiggi lassánan eambo go dat mii lea dohkálaš. Sámediggeráđđi diehtá ahte leat diedihuvvon stuora vahágat muhtin guovlluin gos hálldahus oaivvilda ahte elliid lohku lea mearriduvvon sajis. Viidáset diedihit eará guovllut ahte eai nagot unnidit doarvái boraspiriid

²² Ríikkarevišuvdna: Bistevaš geavaheapmi guohtunresurssain Finnmárkkus

mearriduvvon logu dássái. Stuora boazodoalloguovlluin leat odne beare ollu boraspiret. Otná boraspirehálddašepmi buktá váttisvuodaid boazodollui. Dát mielddisbuktá stuora ekonomalaš táhpaid jahkásaččat. Logut ealáhusas ja mángga boazodoalloguovllus mitalit ahte boraspiret váldet beare stuora oasi buvttadanelliin. Sámediggeráđđái lea maid oahpes ášši ahte mángga guovllu leat čađat doalahan mearriduvvon boazologu. Boađusin das de ii leat boazodoalus dáin leamaš doarvái badjebáza ealus ja dan sivas leat sii gillán garrasit go boraspirelohku aivve lassána.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggeráđi bidjá vuodđun prinsihpa ahte sámi árbevirolaš máhttu galgá deattuhuvvot buot dutkamiin. Sámi árbevirolaš máhttu galgá maid deattuhuvvot máddodatmihttomeari bidjamis ja addit vuoddu boraspirehálddašepmái boahhteáiggis.

5.2 Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát

Biologalaš valljivuohta lea vuodđun buot máilmmi álgoálbmogiid eallimii, ja lea dehálaš ahte dát biologalaš valljivuohta sihkkarastojuvvo. Boraspiret gullet lunddolaččat sirkumpolára guovllu faunai mii maid lea bohcco guovddáš guovlu. Boraspireválttisvuodaid oktavuodas lea erenoamážit Bern-konvenšuvdna mii lea áigequovdil barggus gáhttet europalaš šlájaid vilda ealliin ja šattuin ja sin eallinguovlluid. Riikkat galget erenoamážit deattuhit áitojuvvon ja hearckes šlájaid. Našuvnnalaš geatnegasvuodát mat čuvvot Bern- konvenšuvdna leat ahte Norga galgá sihkkarastit ceavzilis šlájaid gáhttejuvvon boraspiriin. Sámediggeráđi atná dehálažžan ahte Bern- konvenšuvdna čuovvleapmi oidnojuvvo riikkaidgaskasaš riekteovdáneami olis álgoálbmogiidda mii lea leamaš dáid maŋimus logiid jagiid. Erenoamáš áigequovdilat leat ILO- konvenšuvdna nr. 169 ja ON- konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra artihkal 27. ON- konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra leat dál ovttahttojuvvon olmmošvuoigatvuodáláhkii. Lága § 3:s addojuvvojit mearrádusat lága ovdamunnái vuostálastimiid oktavuodas. Olmmošvuoigatvuodakonvenšuvdna lea ovttahttojuvvon norgga láhkii olmmošvuoigatvuoda lága bokte, ja Bern- konvenšuvdna lea Norga dohkkehan. Dát mielddisbuktá olmmošvuoigatvuodaide ovdamuni ovdalii Bern- konvenšuvdna. Olmmošvuoigatvuodaid ferte maid geahččat Vuodđolága § 110 a ja c mearrádusaid oktavuodas.

Sámediggi oaivvilda ahte lea vejolaš sihkkarastit ceavzilis náliid gáhttejuvvon boraspiriin ja seammás gozihit álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid sealluhit álgoálbmogiid ealáhusvuodu buorebut go otná boraspirepolitihkain. Sámediggi áigu deattuhit dehálašvuoda das ahte sihke álbmotrievttalaš konvenšuvnnat ja Bern- konvenšuvdna berrejit adnot vuodđun našuvnnalaš boraspirepolitihkkii ja dan hálddašepmái. Sámediggeráđi atná vuodđun ahte jus bures vuhtto ahte muhtin boazodoallobearaš/ boazodoalli ferte heaittihit iežas doaimma stuora boraspirevahágiid geažil, de ferte dát dulkojuvvo dego olmmošvuoigatvuodaid rihkkun ja álbmotrievttalaš prinsihpaid rihkkun. Politihkka mii mielddisbuktá ahte boazodoallu ii leat šat gánnáhahti, sáhtta maid dulkojuvvo dego konvenšuvdnarihkku politihkkan.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggeráđi áigu Birasgáhttentdepartementii ja Eanandoallo- ja biebmodepartementii deattuhit dehálašvuoda das ahte geahččat boraspire hálddašemi olmmošvuoigatvuodaid ja álgoálbmotrievtti oktavuodas.

5.3 Regionálalaš boraspirelávdegottit

2004 boraspiresoahpamuš ii atte Sámediggái doarvái váikkuhanfámu otná boraspirepolitihkas ja hálddašemis. Boraspireguovlu lea juhkkujuvvon 8 regiovdnii main buohkain lea iežaset boraspirelávdegoddi main leat vihtta mielláhtu. Ornet ásaht boraspirelávdegottiid regionnaide lei boađus odđa boraspirepolitihkas mii bodii 2004. Lávdegottit hálddašit fuodđonáliid regionnaid siskkobealde ja rámmaid siskkobealde maid Stuaradiggi lea mearridan. Sámediggi nammada ovtta viđa

mielláhtus dan njealji davimus regiovnínas. Dát njeallje regiovnínalaš lávdegottit leat; regioidna 5 Hedemárku, regioidna 6 Gaska- Norga, regioidna 7 Nordlánda ja regioidna 8 Finnemárku/ Romsa. Leat erenoamážit guokte ášši dán regiovnínalaš lávdegottiin maid Sámediggeráđđi áigu cuiggodit; Sámedikki ovddasteapmi lávdegottiin, ja láidesteamit mat leat vuodđun Sámedikki nammademiide.

Lea deatalaš dadjamaš Sámediggeráđđái ahte namuhuvvon lávdegottiin lea doarvái sámi gelbbolašvuohta ja ahte lávdegottiide sihkkarastojuvvo doarvái sámi ovddasteapmi ja doarjja. Dáinna duogážiin ii leat Sámediggeráđđi duđavaš go Sámediggi nammada dušše ovttá viđa mielláhtus boraspirelávdegottiide. Sámediggeráđđi áigu vel muittuhit ahte mielláhtuin dain regionála boraspirelávdegottiin gos lea sámi boazodoallu, lea ovddasvástádus váruhit ahte dán dehálaš sámi ealáhusa birgen- ja ovdánanvuodđu ii láivuduvvo boraspiriid geažil.

Buoret bealli lávdegottiid čoahkkádusas lea go leat politihkalaččat nammaduvvon. Dát mielddisbukta ahte lávdegottiide sáhtii addon eanet váldi ja iešstivrejupmi hálddašeamis. Vai dábálaš politihkalaš čoahkkádus sihkkarastojuvvo, de biddjojuvvot čuovvovaš njuolggadusat boraspirehálddašeami lálkaášahussii § 5: *Boraspirelávdegotti mielláhtut nammaduvvojit Birasgáhttendepartemeanttas go vuos leat ožžon evttohusan ovttá nisson- ja ovttá dievdokandidáhta juohke mielláhtu ovddas Fylkekadikkis. Sámedikki mielláhtuid nammada Sámediggi. Buot mielláhtuin galgá fásta sadji juogo fylkekadikkis dahje Sámedikkis. Jus fylkasuohkanis lea fylkekálávdegoddi, de galgá buot mielláhtuin fylkasuohkanis leat fásta sadji fylkekálávdegottis.* Sámedikki vásáhus regionálalaš mielláhtuid nammademiin boraspirelávdegottiide, lea buktán stuora hástalusaid. Lea leamaš váttis gávdnat áirasiid geat devdet gáibádusaid regionálalaš gullelašvuhtii ja seammás gozihit ovttadássásašvuodá sohkašbelliid gaskkas, ráddjejuvvon áirasiin geaid gaskkas Sámediggi sáhtta válljet. Sámediggeráđđi oaihvilda dan sivas ahte lea dehálaš ahte Sámediggi beassá nammadit mielláhtuid dáidda regionálalaš boraspirelávdegottiide iešráđálaččat. Sámediggeráđđi atná dehálažžan ahte regionálalaš boraspirelávdegottiin lea buoremus vuodđu iežaset hálddašeamis, dát sisttisdoallá ahte lávdegottiide juolluduvvot doarvái resurssat ja ožžot čielga mandáhta ja mearridanválddi. Lea dehálaš ahte lávdegottit váldet fárrui ealáhusorganisašuvnnaid ja fágainstánsaid iežaset hálddašeamái. Sámediggeráđđi áigu aktiivvalaččat čuovvolit, ja veahkehit lávdegottiid dalle go lea lunddolaš ja sávahahtti.

Sámediggeráđđi oaidná ahte boraspirelávdegottiin lea stuora ovddasvástádus ja stuora hástalus gozihit mihtu njeiejahit vahágiid sávzaboanddaide ja boazodolliide, ja seammás gozihit mihtu doalahit ceavzilis boraspirenáliid. Dehálaš prinsihppa buot lávdegottiide lea hálddašit geográfalaš heiveheami, dát mielddisbukta ahte earuha boraspiriid ja elliid mat guhtot geográfalaččat goabbat sadjái. Muhtin boazoorohagaide lea dát buktán negatiiva váikkuhusaid sivas go gártet beare ollu boraspiret sin guohtuneatnamiidda, go buohtastahtta eará orohagaiguin.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggi ferte beassat friddjabut vuoduin nammadit mielláhtuid regionálalaš boraspirelávdegottiide
- Sámi ovddasteapmi ferte nannejuvvot regionálalaš boraspirelávdegottiin mat hálddašit boraspiriid guovlluin gos lea sámi boazodoallu.
- Leahkit aktiivvalaš beallin iešguđege regionálalaš boraspirelávdegottiide, ja maid veahkehit sin bargguin gos dát lea lunddolaš ja sávahahtti.

5.4 Máddodatmihttomearri ja čivggaid goziheapmi

Norggas galget jahkásaččat leat 65 čivgama albasiin, getkkiin 39 čivgama, guovžžain 15 čivgama ja gumppiin 3 čivgama. Dát našuvnnaš máddodatmihttomearri juhkkuojuvvo daid iešguđege regiovnínade. Davábealde Hedemárkku eai galgga leat gumpet. Norggas galget doalahuvvot 850-1200 lálli goaskinbára.

Ođđa máddodatmihttomearit berrejit sohppojuvvot daidda iešguđege boraspirenáliide. Sámediggeráđdi árvoštallá dili balddihahtti jus go regionálalaš máddodatmihttomearit juksojuvvot, de vahátlogu govva boazodoalus ii rievdda. Sámediggeráđdi árvoštallá ahte dás lea oktavuoha dainna go eai gávdno rievttis logut čivgamiin dain iešguđege boraspiriin. Jus máddodatmihttomeari goziheami logut leat unnibut go duohtavuodas leat boraspiret, de šaddá boasttu govva gaskkal boraspiriid ja elliid mat guhtot.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Ođđa našuvnnaš máddodatmihttomearit galget jođáneamos lági mielde sohppojuvvot mat leat vuollelis otná mihttomeari.
- Oažžut buoret gova olles boraspiremáddodagas nu ahte hálddašcapmi čadahuvvo duohta loguid vuodul mii guoská čivgamiid lohku dain iešguđege boraspirenáliin.

5.5 Boraspirevahágiid eastadeapmi

Boazodoalloaláhusas leat hástalusat boraspiriiguin mat eará ealáhusain eai leat maiguin sáhtta buohtastahhtit iežas. Boazu lea erenoamáš váravuloš boraspiriide, go lea áidna ealli mii guohtu meahcis birra jagi ja dan birgenláhki lea ollislaččat sorjavaš luonddu diliide. Eai gávdno galle beaktilis vaháteastadeaddji doaimma boazodoalus, ja doaimmat main livččii ávki, gáibidit ollu resurssaid, ja rihkkot árbevirolaš doaimmamálla. Dás namuhuvvojit dat njeallje eanemus heivvolaš eastadeaddji doaimma mat leat áigequodilat boazodollui. 1) Go guohtuneatnamat leat gáržžiduvvon, de lea ráddjejuvvon man ollu sáhtta geográfalaččat sirret bohccuid ja boraspiriid geahpidan dihte boraspirevahágiid (sirddášit ealuid). Dát bohtá das go dábalaš servodatovdáneapmi lea čuohtan boazodoalu areálaide ja gáržžidan boazodoalu johtaleami.

Eanaš boazodolliide eai gávdno areálat gosa sirdet ealu, go areálat leat juhkkujuvvon siiddaide/ orohagaide. 2) Vel eanet guođohit ealu lea okta doaimmain mii sáhtta eastadit boraspirevahágiid, muhto dasa gáibiduvvojit ollu resurssat. Muhtin diliin i goitge leat ávki eambo guođohit. Jus boazodolliid mihttomeari lea ahte eallu bissu, de ferte guođoheadji leat vuosttabealde ealu, muhto geatki ja albbas bargaba álo miedabealde. Dáinna lágiin leat boraspiriin buorit vejolašvuodát lahkoniit ealu ovdal go sii hakset boraspiriid. Eará dili goas lea váttis, lea go eatnamat leat dakkárat (omd. rámsšut) ahte eallu ferte biedgguid guohtut, dalle lea measta veadjemeahttu hehttet boraspirevahágiid, vaikko vel lasiha ge guođoheami. Dasa lassin leat soames boraspirešlájat buoremusat bivdit garra dálkin dahje go lea bihkkaseavdnjat (erenoamážit albbas) ja go guođoheadjiit eai leat lahkosis. 3) Eará vejolašvuoha eastadandihti vahágiid lea el- fápmoáiddi geavahit áidut boraspiriid olggobeallái, dat lea leamaš ávkin sávzzaid suddjet boraspiriid vuostá. Jus áidut boraspiriid olggobeallái, de dat mielddisbuktá vel eanet gáržžidemiid guohtuneatnamiin. Jus veardádallá ávki dán doaimmas, de eanas boazodolliide dat ii leat buorre evttohus. 4) Muhtin áigodagaid, ja erenoamážit guottetáiggi, lea soapmásiidda lihkestuvvun unnidit misiid vahátlogu go bibmet áldduid gárddiid siste.

Stuoradikki boraspiredieđáhusa meannudeami oktavuodas dajai Stuoradikki energiija- ja biraskomitea iežaset árvalusas: *Komitea eanetlohku oairvilda ahte boazodoalu beroštupmái biddjo stuora deaddu boraspiriid hálddašeamis, ja eanetlohku eaktuda jođanis jávkadeami boraspiriin go dat bohtet guohtuneatnamiidda ja dabket vahágiid.* Boazodoalloaláhussii lea buoremusat eastadeaddji jus geahpeda boraspiremáddodagaid eanas guovlluin. Dát berre vuosttažettiin dahkkot go dahká liseanssabivddu mearrádusaid álkibun ja go oahpaha ođđa bivdiid, ja maid oččodit bivdiid bivdit boraspiriid bivdoari siskkoabealde. Berre maid šaddat álkit beassat báhčit vahátelliid, nu ahte ii dárbbat ovdalgihtii ohcat bivdinlobi.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea guorahallan SP artihkkala 27 ja boraspiret NOU:s 2007:13 Ođđa Sámeriekti: *Artihkkal 27 buktá maid láidesteami dasa moht stáhta sáhtta geavahit iežas hálddašmálddi árbevirolaš*

álgobmotguovlluin: Earret eará boahká dát leat okta momeanta boraspirehálddašeamis, nu ahte sáhtá garvit ahte boraspire lohku šaddá nu allat ahte ovdamearkka dihte ii sáhte joatkit boazodoaluin ošii otná boazodoalloguovlluin.

Eiseválddit leat maŋimus jagiid ángiruššan lasihit eastadeaddji ja riidováidudeaddji doaimmaid. Sámediggeráđdi oaidná dárbbaslažžan ahte eiseválddit vuoruhit dákkár doaimmaid maiddái boahhteáiggi boraspirepolitihkas, ja ahte hálddašanorgánat dialogaid bokte ealáhusain gávdnet doaimmaid mat devdet ulbmila eastadit boraspirevahágiid buoremus lági mielde. Mii guoská giččuid unnideami doaimbajuiide de lea jurdda rievdadit heajos guottuid boraspiriide ja dáinna lágiin unnidit riidodási guovlluin gos leat eallit mat guhtot. Sámediggeráđdi áigu evttohit ahte lasiha fokusa guottuidduddjonbargui olahat dihte ipmárdusa vuodđoealáhusaid dárbbuide guovlluin gos leat boraspiret ja maid olahit dohkkeheami vuodđoealáhusa ávkki ealáhussan. Sámediggeráđdi váivašuvvá go boazodoalloealáhus mediaid bokte jahkásaččat sivahallojuvvo skelbmošceme vahátloguiguin. Dát lea ipmirdahtti stuora noađđin boazodoalloealáhussii. Dát mediaovdanbuktimat leat jahkásaš almmuheamit buhtadusain boazodollui boraspirevahágiid ovddas. Riikka dásis lea boazodoallu maŋimus jagiid dieđihan vahágiid gitta 60 000 bohcco rádjái main sullii 30 % leat ožžon buhtaduvvon. Sámediggeráđdi atná buorin go ođđaset dutkammat duođaštit ahte boraspiret váldet ollu eanet bohccuid go ovdal leat jáhkkan. Sámediggeráđdi lea dan oaivilis ahte guoskevaš eiseválddit ja hálddašanorgánat fertejit hilgut mediaovdanbuktimiid mat leat dahkkon boasttu vuodu nala.

Eanandoalus ja boazodoalus leat goappašagain stuora boraspirevahágit. Ovddasteaddjit dán guovtti ealáhusa berrejit ohcat ovttasbarggu čovdin dihte oktasašhástalusaid otná boraspirehálddašeami oktavuodas.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Boraspirelogu ferte unnidit guovlluin gos leat stuora boazo- ja eará elliidmassimat.
- Beaktileabbon dahkat njuolggadusaid mat regulerejit bivddu.
- Movttidahttit bivdui ja oahpahit ođđa bivdiid.
- Bidjat eanet searaid eastadeaddji doaimbajuiide unnidan dihte boraspirevahágiid.
- Riidoeastadeaddji doaimbajuit galggaše buorebut sistisdoallat mihttu oazžut buoret ipmárdusa boazodoalu hástalusaid boraspireguovlluin, ja oazžut dohkkeheami ávkki min vuodđoealáhusas.
- Guoskevaš eiseválddit ja hálddašanorgánat berrejit šaddat viššaleappot guottuidduddjonbargus boazodoalu hástalusaid birra boraspireguovlluin.

5.6 Buhtadus masson bohccuid ovddas gáhttejuvvon boraspiriide

Ii leat dohkálaš ahte lea nu stuora erohus gaskkal boazodoalu logu vahágiin ja buhtaduvvon logu gaskka. Ealáhusa logut čájehit ahte vahátlohku lea lassánan maŋimus jagiid miehtá riikka. Jagiid 2003-2008 rádjái buhtaduvvo 22- 29 % ollislaš boraspirevahágiin miehtá riikka (gáldu: boazodoalu oppalašrehketdoallu skábmamánu 2008). Tendeansa čájeha ahte lea leamaš ja lea ain, lassáneaddji váttisvuohtan boazodollui, mii ii galggaše čovdojuvvot buhtadusortnegiid bokte.

Govva/foto: Steinar Storelv

Stuorimus váttisvuohtan otná buhtadusortnegis lea duođastusgáibádus mii lea vuođđun buhtadusmihtádussii. Boazodoallit oidnet dáid gáibádusaid badjelmearálažžan maid lea váttis deavdit. Gávdnat juohke ovttá ráppi stuora guovlluin iešguđetlágan eatnamiin lea measta veadjemeahtun ieš alddis, biegea ja muohta dávjá jávkadit buot luottaidda ja gokčēt ráppiidda, geatki ja albbas láveba čiehkka bivddáhasa ja rábbeborrit borret ráppiidda jođánit ja dan sivas šaddá veadjemeahtun dadjat man sivas boazu lea jápmán. Vaikko čađat guođoha ja eambbogat dahket dan, de sáhtta goitge leat váttis duođastit boraspirevahága nu go láhkaásahus vahátbuhtadusa ovddas gáibida. Duođastangáibádus ii leat heivehuvvon dakkár ealáhussii go boazodoallu iežas eavttuiguin. Buhtadusnjuolggadusat eai govčča duohta vahágiid mat ealáhusas leat boraspiriid geažil.

Lea dárbu jođáneamos lági mielde ođđasit dárkkistit njuołggadusaid, vai mihtádusat leat duohta vahágiid vuođul. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte duođastangáibádus lea stuora sivan dan erohussii gaskkal loguid maid boazodoallu dieđiha ja logu man ovddas ožžot buhtadusa. Jus eai gávdno čielga sivat dáidda massimiidda, omd. buozanvuođat dahje luondduvahágit, de berrejit buhtadusat speadjalastit buorebut vahátlogu go odne dahket.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggi áigu bargat dan nala ahte buhtadusmihtádusat rievdaduvvojit nu ahte duohta vahágit buhtaduvvojit.

6 Ođđa ealáhusat

Lea jáhkehahtti ahte gávdnojit minerálaressurssat soames guovlluin maid sámi boazodoallu geavaha. Geasuheaddji márkkan minerálaide buktá beroštumi háliidit bohkat dáid gávdnosiid. Dán oktavuodas háliida Sámediggeráđđi oážžut minerálaš mii vuhttiiváldá boazodoalu doaimmahannvuoddu ja eará sámi ealáhusaid ja beroštumiid, muhto seammás dakkár lága mii ii olgguš vejolašvuoda ávkkástallat minerálaressurssaiguin sámi guovlluin. Vealtameahtun eaktu dasa ahte dakkár minerálaš addá dakkár ovdáneami lea ahte dat goziha sámi vuoigatvuođaid álbmotrievtti mielde, vai dasa addojuvvo dárbašlaš einnosteampi ja mii deattuha boazodoalu dárbbuid ja guoskevaš sámi beroštumiid.

Sámediggeráđđi lea posiitiiva ođđa ollislaš ja čohkkejuvvon láhkaásahusa hálddašepmái ja geavahepmái minerálaressurssain. Muhto jus láhka galgá láchit dilálašvuoda servodatlaš dohkálaš ávkkástallama minerálaressurssain, de lea áibbas dárbašlaš ahte láhka maid ollislaččat goziha sámi vuoigatvuođaid ja beroštumiid. Dálá láhkaevttohus, mii lea ovddiduvvon Stuoradiggái meannudeapmái 2009 giđa, ii gozit sámi vuoigatvuođaid ja beroštumiid doarvái bures, gč. Sámedikki mearrádusa áššis 47/ 08 Minerálaš.

Sámi guovllut leat oassin govvas mii čájeha našuvnnalaš ja máilmmiviidosas mátkkoštanealáhusa mii aivve stuorru. Dát buktá sihke vejolašvuodaid ovdánahttit sámi boazodoalu nala huksejuvvon mátkkoštanealáhusa, muhto maid áitagiid areálasabahkkemiidda guohtuneatnamiin.

Mátkkoštanealáhus lea guovddáš oassi Sámedikki árvohákanprográmmas lotnolasealáhusaide ja sámi mátkkoštanealáhusas. Dán prográmma čađa lea Sámediggi ožžon vejolašvuoda ovdánahttit mátkkoštanealáhusa sámi guovlluin sámi eavttuiguin. Lotnolasealáhusat main leat

mátkkoštandoaimmat ja smávva biebmobuvttadeapmi leat doaimmat maid Sámediggeráđđi vuoruha garrasit.

Ovttastahttin duoji ja boazodoalu lea stuora oassin mátkkoštanealáhusas sámi guovlluin. Sámediggi ovttas duodjeorganisašuvnnaiguin čadaha šiehtadallamiid jahkásaš ealáhusšiehtadusa gos ulbmil lea ovdánahttit duoji ealáhusan mii lea eanet gánnáhahti. Sámediggeráđđi áigu ain bargat dan nala ahte láchit buoret dili ovdánahttit boazodoalu nala huksejuvvon mátkkoštanealáhusa duodješiehtadusa ja árvoháhkkanprográmma bokte lotnolasealáhusaide. Dasa lassin berre ovttasbargu eará regionálalaš beliiguin nannejuvvot, earret eará Innovašuvdna Norgga boazodoalu árvoháhkkanprográmma bokte. Mátkkoštanealáhusa ángiruššan sámi eavttuiguin fátmasta ehtalaš dohkálaš gaskkusteami sámi kultuvrras. Sámi mátkkoštanealáhusa ángiruššan lokte maid dábálaš máhtu ja buvttadannávcca sámi mátkkoštanealáhusas.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Veahkehit dasa ahte vejolaš minerálabohkan dahkko eavttuiguin mat sihkarastet doarvái vuodu ain joatkit boazodoaluin ja ahte eará sámi beroštumit gozihuvvojit.
- Sámediggeráđi bidjá iežas mátkkoštanealáhusa politihkas vuodđun ángiruššama sámi eavttuiguin mat fátmastit ehtalaš gaskkusteami sámi kultuvrras. Sámediggeráđi áigu ain bargat dan nala ahte láchit buori dili ovdánahttit boazodoalu nala huksejuvvon mátkkoštanealáhusa duodješiehtadusa bokte ja árvoháhkkanprográmma bokte lotnolasealáhusaide.

7 Sámedikki rolla boazodoalus

7.1 Konsultašuvnnat ja šiehtadallamat

Sámedikki válde boazodoalloássiin doaimmahuvvo konsultašuvnnaid bokte stáhtalaš eiseválddiiguin. Viidáset nammada Sámediggi ovttá viđa mielláhtus regionálalaš boraspirelávdegottiide guovlluin gos leat sámi ealáhusberoštumit. Sámediggi nammada maid unnitlogu mielláhtuin boazodoalu árvoháhkkanprográmma stivríi, guovllustivrraide ja boazodoallostivríi. Sámediggeráđi oaivvilda ahte Sámedikki nammadanváldi boazodoalu stivrenorgánaide ii leat dohkálaš iige deavdde vuoigatvuoda nannet iežas vuoruhemiid gč. ILO konvenšuvnna nr. 169 7. artihkkala, ja doaimmahit doarvái iešmearrideami SP 1. artihkkala mielde ja álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliid 3 ja 4 mielde.

Nu go ovdalis namuhuvvon de lea Sámediggeráđi dan oaivilis ahte Sámediggi berre nammadit eanetlogu mielláhtuin guovllustivrraide. Viidáseappot berre Sámediggi friddja viiddidit nammadanválddi regionálalaš boraspirelávdegottiide guovlluin gos leat sámi ealáhusberoštumit. Lasihuvvon nammadanválddis boazodoalu árvoháhkkanprográmma stivríi lea maid vealtameahttun dadjamaš.

Okta deháleamos arenain boazodoalu ovdánahttimii ja rámmaeavttuide leat boazodoallošiehtadusa jahkásaš šiehtadallamat gaskkal Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvvi (NBR) ja eanandoallo- ja biebmodepartemeantta. Boazodoalu váldešiehtadus mearrida šiehtadallamiid ja addá NBR:ii šiehtadanválddi. Ovdal dáid boazodoallošiehtadallamiid ovddida Sámediggi iežas mearkkašumiid ja oassálastá áicin šiehtadallamiid vuolde. Sámediggeráđi sávva Sámediggái eanet válddi váikkuhit departemeantta fáldalaga boazodollui. Dán oktavuodas berreba Sámediggi ja departemeanta konsulteret stáhta geavatlaš čadaheami iežas álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid konsulteret sápmelaččaiguin álgoálbmogin. Sámediggeráđi deattuha ahte konsultašuvnnat dušše guoskkahit departemeantta fáldalahkii šiehtadusas. Sámedikkis mii lea sápmelaččaid álbmotválljejuvvon orgána lea ovddasvástádus sihkarastit servodatovdáneami sámi guovlluin seammás go lea maid ovddasvástádus boazodoalu beroštumiide ja ovdánahttinvejolašvuodaide. Sámediggeráđi oaivvilda ahte Sámedikkis galgá leat váikkuhanfápmu rámmaide ja eavttuide maid stáhta fállá ealáhussii.

Sámediggeráđđi oaivvilda ahte lea dehálaš ahte boazodoalu válđošiehtadus dárkkistuvvo nu ahte dat speadjalastá álbmotrievttalaš ovdáneami, dása gusket ILO konvenšuvdna 169 6. ja 7. artihkkalat, ja álgoálbmotjulggaštusa 18. ja 19. artihkkalat, gč. 3. ja 4. artihkkaliid. Dáid mearrádusaid vuodul lea Sámedikkis riekti oažžut buot dieđuid ja oassálastit buot dásiin mearridanproseassas, ja galgá beassat addit iežas ovdagihtii dieđihuvvon miehtama evttohusaide doaimmaide ja ekonomalaš rámmaide ja ahte sin oaidnu ja guorahallamat ovdanbohtet das mii geigejuvvo eará departemeanttaide ja proposišuvnnas Stuoradiggái.

Doaimmi válđošiehtadus ii gozit doarvái ovttadássásašvuoda beliid gaskkas nu go álbmotriekti eaktuda. ILO konvenšuvdna 169 6. artihkal eaktuda ahte šiehtadallamat: [...] *galget čadahuvvot buriin mielain [...] ja dainna mihttuin ahte olahit ovttamielalašvuoda [...]*, ja álgoálbmotjulggaštusas 19. artihkkalis čuožžu ahte ráđđadallamat galget čadahuvvot *“guoskevaš álgoálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji institušuvnnaiguin sihkkarastindibti ahte sii friddja vuodul leat addán iežaset dieđihuvvon miehtama ovdal go stáhta mearrida ja čadaha lágaid dahje hálldahuslaš doaimbajuid main sáhtá leat mearkkašupmi sidjiide.”* ILO konvenšuvdna 169 7. artihkkalis čuožžu viidáseappot ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit vuoruhemiid ja ovdánahttinproseassaid badjel ja nu guhkás go lea vejolaš doaimmahit dárkkisteami iežaset ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ovdáneamis. Dát lea posiitiiva vuoigatvuohta mii álgoálbmogiin lea, ja mii manná viidábut go konsulterengeatnegasvuohta ILO 169 6. artihkkala mielde, ja mii mielddisbuktá ahte ferte bidjat vuodđun ahte stáhta lea geatnegahtton gávdnat oktasaš čovdosiid áššiide mat earret eará guoskkahit iežas ekonomalaš ovdáneami.

Nu go válđošiehtadus hábme boazodoallušiehtadallamiid de ii dávis dat geatnegasvuođaiguin mat leat ILO 169 6. ja 7. artihkkalis, ii ge álgoálbmotjulggaštusa 18. ja 19. artihkkaliiguin. Válđošiehtadusa 9. § čuožžu ná: Jus šiehtadallamat bisánit de ovddida stáhta, Eanandoaldepartemeanta bokte, iežas vuoduin Stuoradiggái evttohusaid doaimmaide ja ekonomalaš rámmaide mat galget gustot boahhte šiehtadallanáigodaga. Dát máksá ahte stáhta álgofálaldat biddjo vuodđun ja sáddejuvvo Stuoradiggái jus šiehtadallamat bisánit, ja ahte NBR:a oaivilat ja veardádallamat eai čuovo Stuoradiggeproposišuvnnas.

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggeráđđi eaktuda ahte boazodoalu válđošiehtadus dárkkistuvvo nu ahte dat sisttisdoallet dárbbalaš mearrádusaid ahte šiehtadallamat NBR:ain galget čadahuvvot maŋŋil konsultašuvnnaid Sámedikkiin, ja ahte dat čadahuvvojit buoremus ulbmiliin olahandihti ovttamielalašvuoda.
- Viidáseappot ferte šiehtadus speadjalastit álgoálbmotjulggaštusa 19. artihkkala mii lea dan birra ahte sihkkarastá ahte álgoálbmogat friddja addet iežaset diđolaš miehtama ovdal go stáhta mearrida ja čadaha lágaid dahje hálldahuslaš doaimbajuid main sáhtá leat mearkkašupmi sidjiide.

7.2 Hálddašanmodealla ja boazodoallolága dárkkisteapmi

Maŋimus rievdadeamis boazodoallolágas, oaččui boazodoallu eanet váikkuhanfámu iežaset siskkáldas organiseremis, muhto váilu ain doarvái láhkavuodđu sihkkarastit boazodoalu areálaid. Sámediggeráđđi bidjá fuomášupmái ahte ain dárkkistit boazodoallolága maid lea mihttun Eanandoallo- ja biebmodepartementii mas lea bajimus ovddasvástádus boazodollui. Ot.prp. nr 25 8. Kapihttalas veardádallá departemeantta ahte: *Go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ovddida evttohusa, de áigu departemeanta guorahallat ođđasis gažaldaga mii guoská boazodoalloláhkii ja čuovoleapmi guovlluin mat dán vuorus eai dárkkistuvvo.* Sámediggeráđđi oaidná hui dehálažžan ahte ollislaš boazodoallolága bargu biddjo johtui, muhto ipmirda go boazodoallolága areáloassi ii dárkkistuvvon go vurdet Plánen- ja huksenlága ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti II árvalusa. Dattetge lea stuora váilivuohta boazodoallolágas go dat ii sihkkaraste boazodoalu areálaid. Ođđasit dárkkisteapmi boazodoallolágas ferte dán váldit vuhtii ja

dávistit álbmotrivttiin ja álbmotrievttalaš ovdánemiin. Láhka ferte buorebut dávistit sámi árbevieruin ja riektejurddašemiin. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte dárkkisteapmi lea dehálaš vai boazodoalus mii lea sámi kultuvrii vuodđuduvvon ealáhus leat ceavzilis eavttut boahhteáiggis.

Viidáseappot lea dehálaš Sámediggeráđđái ahte boazodoallolága ulbmilparagrafas lea seamma álbmotrievttalaš standárda go eará áigequovdilis láhkaásahusain dego omd. Finnmarkolágas. Dan sivas doalaha Sámediggeráđđi iežas sajádaga ahte čuovvovaš sánádat ferte leat boazodoallolága ulbmiliin mielde: *Láhka gusto dáiguin ráddjemiiguin mat čuvvot ILO- konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddaid birra iešbeanalaš stáhtain ja álbmotrievtti njuolggadusaid álgoálbmogiid birra.*

Mañimus dárkkisteami oktavuodas ii meannuduvvon láhkalávdegotti evttohus boahhteáiggi hálddašanmodealla birra. boazodoallolága ođđa dárkkisteami oktavuodas berre dan sivas maid geahččat boazodoallohálddahusa organiserema. Mihttomearrin ferte leat oažžut dakkár boazodoallohálddašemi mii lea eahpitkeahttá álbmotrievtti gáibádusaid siskkobalde ieš- ja mielmearrideami oktavuodas. Dát adnojuvvo erenoamáš dehálažžan dannego boazodoallu Norggas lea kultuvrii čadnojuvvon sámi ealáhus. Danne lea Sámediggi boazodoallokonsultašuvnnain evttohan ahte berre namuhuvvot lávdegoddi mas leat departemeantta ovddasteaddjit, boazodoallohálddahus, NBR:a ja Sámedikki ovddasteaddjit ja mii galgá geahčadit prinsihpalaš álbmotrievttalaš ja geavatlaš beliid boahtevaš boazodoallohálddašeamis. Dakkár lávdegoddi ferte árvvoštallat dálá boazodoallohálddašemi ja vejolaččat evttohit ođđa málle. Ođđa málle vuodđun ferte biddjojuvvot ahte boazodoalu mearkkašupmi árbevirolaš sámi ealáhussan ja sámi árbedieđu ja kultuvrra seailluheaddjin dohkkehuvvo. Lávdegottis berrejit leat obmot geain lea álbmotrievttalaš gelbbolašvuolta. Lávdegoddi berre maid iežas barggus háhkat viiddes gulahallama boazodoaluin erenoamážit.

Boazodoalu areálavuodas Trollheimenis lea heajut suodjaleapmi go eará areálavuodas sámi boazodoalus. Alimusrievtti duomu mielde 1981 adnojuvvojit Trollheimena boazodoalloguovllut olgobealde sámi boazodoalloguovlluid. Čuovus konklusuvnnas Alimusrievtti duomus 1981:s lea ahte boazodoalu dárbbut areálaide devdojuvvot dušše šiehtadusaiguin eanaeaggádiiguin dahje jus stáhta bággonista boazodoallorivtti boazodoallu Trollheimenis lága vuodul. Sámediggeráđđi ballá areáladili dihte Trollheimenis, ráđđi oaivvilda ahte oanehisáigge láigošiehtadusat (maid soapmásat leat cealkán eret) ja bággonisteamit gitta 2047 eai sihkaraste areálavuodu boazodollui doarvái bures. Sámedikki dievasčoahkkin lea skábmamánu 2007 dahkan ovttajienalaš mearrádusa viidáset bargguin boazodoalus Trollheimenis.

Sámepolitihkalaš digaštallamiin mañimus jagiid lea digaštallojuvvon ahte galgá go Sámediggi váldit badjelasas sámi boazodoalu hálddašemi. Sámediggeráđđi oaidná dan sivas dárbbu ahte lávdegoddi guorahallá ahte lea go Sámediggi rievttas ášahus atnit dán hálddahuslaš ovddasvástádusa. Dát guorahallamat leat dehálaččat sápmelaččaid vejolašvuodaide ja návccaide ieža bidjat vuodu boazodoalu positiivvalaš ovdáneapmái kultuvran ja bearašealáhussan. Sámediggeráđđi áigu deattuhit ahte Sámediggi lea gárvvis váldit badjelasas boazodoalu hálddašemi ovddasvástádusa. Viidáset leat álbmotrievtti prinsihpaid deasta iešmearrideami birra ahte sámi boazodoallu gullá Sámediggái ii ge stáhtii ráđđehusa bokte.

Ovdal Sámediggi sáhtta árvvoštallat váldit bajelasas hálddašanválladi boazodoallolága mielde fertejit vuos muhtin bealit guorahallojuvvot. Álbmotrievtti njuolggadusaid deasta iešmearrideami birra berre namuhuvvon lávdegoddi bidjat viiddis perspektiivva vuodđun ja geahččat stáhta ollislaš juolludemiid sámi ulbmiliidda. 2009:s ledje dát juolludeamet 782 miljovna ruvnno. Dás hálddaša Sámediggi sullii 334 miljovna ruvnno. Sámediggeráđi áigumuš lea ahte áiggi mielde berre Sámediggi hálddašit buot juolludemiid sámi ulbmiliidda, dása gullet maid boazodoalu hálddašemi juolludeamet. Dát áigumuš vuolgá jurdagis ahte Sámediggi lea sámi searvevuoda hálddašeadji. Ruhtadeapmi sámi doaimmaide ferte buorebut doaibmat sámi servodatoktavuodas. Go Sámediggi lea álbmotválljejuvvon orgána sámi almmolašvuodas, de lea prinsihpalaččat eanemus riehta ja iešmearridanrievtti mielde ahte lea Sámediggi mii bidjá ekonomalaš eavttuid sámi servodatovdánahttimii.

Dákkár ovdáneapmi Sámedikki hálddašánválddis mearkkaša ahte jahkásaš rámmaeavttut moanat sámi servodatsurggiide juhkkovuvvo Sámedikkis. Dán oktavuodas deattuha Sámediggeráđđi ahte ovdal dákkár hálddašánovddasvástádus sirdovuvvo Sámediggái fertejit duohta bušehttakonsultašuvnnat dahje bušehttašiehtadallanprosedyrat gaskkal Ráđdehusa ja Sámedikki leat ášahuvvon. Riekti iešmearrideapmái eaktuda earret eará ahte okta álbmot friddja sáhtta mearridit ja ovddidit iežas ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš ovdáneami birra. Dán oktavuodas lea álgoálbmogiid rievttis konsulterejuvvot vealtameahtun mearkkašupmi vai geavatláččat sáhtta čadahiit muhtin muddui iešmearrideami. Duohta bušehttašiehtadallamiid dahje –konsultašuvnnaid haga leat Sámedikkis ja sámi álbmogis unnán vejolašvuodát váikkuhit bušehttarámmaide dán dehálaš servodatsurggiin main dás lea sáhka.

Seamma ládje gáibida álbmotriekti, dása gullet ILO 169 6. ja 7. artihkkalat, ja álgoálbmotjulggastusa 19. artihkal, gč. 3. ja 4. artihkkaliid, ahte Sámediggi galgá konsulterejuvvot sihkkarastindihti ahte addovuvvo dieđihuvvon miehtan áigejuovdilis rievdademiide boazodoallolágas. Dása gullá maid gažaldat ahte gii lága mielde lea rievttis váldi. Nu guhkás go lea áigejuovdil ahte lea Sámediggi mii lea eiseválddeorgána boazodoallolága mielde de ferte dát mearriduvvot lága bokte, ii ge lánkašahusa bokte, juoga mas lea oktavuodas Sámedikki iešheanaláš virggiin (gč. raportta geigejuvvon cuoŋománu 27. b. 2007- Sámedikki formálalaš virgi ja bušehttaprosedyrat, kap. 6. 1. 3).

Sámediggeráđi vuoruheamit:

- Sámediggeráđi áigu gáibidit ahte jahkásaš cealkámušat boazodoallošiehtadussii molsojuvvot konsulterašuvnnaiguin gaskkal departemeantta ja Sámedikki stáhta fáldahkii boazodoallošiehtadallamiidda. Sámedikki dievasčoahkkin mearrida bajimus vuoruhemiid Sámedikki bealis konsulterašuvnnaide.
- Sámedikkis berre leat váikkuhanfápmu rámmaide ja eavttuide maid stáhta fállá boazodollui.
- Sámediggeráđi áigu váikkuhit dasa ahte mannojuvvo čada buot dehálaš lágaid dainna ulbmilin ahte sihkkarastit boazodoalu riektevuodđu laktojuvvo lánkamearrádusaide.
- Sámediggeráđi áigu Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttas bivdit ahte dárkkisteapmi álggahuvvo mii guoská boazodoallolága mearrádusaide areálahálddašeamis, álbmotrievttalaš dárkilvuodta lága ulbmilin, boahhteáiggi modealla hálddašeamis, boazodoalu buhtadusortnegiidda maid siidda/ orohaga bohccot leat dahkan, ahte Trollheimena areálat váldovuvvojit mielde boazodoalloláhkii, ja eará diliid mat cuiggoduvvojit Sámi vuogitvuodálávdegotti II:s.
- Sámediggeráđi áigu bargat dan nala ahte vuodđuduvvo lávdegoddi mas leat ovddasteaddjit stáhta eiseválddiin, NBR:s ja Sámedikkis geat galget geahččat daid álbmotrievttalaš, prinsihpalaš ja geavtalaš beliid boahhteáiggi boazodoalu hálddašeami organiseremis. Lávdegottis berre leat viiddis perspektiiva gos ulbmil lea oazžut hálddašeami mii lea álbmotrievtti gáibádusaid mielde iešmearrideapmái, ja mii váldá vuhtii stáhta ollislaš ekonomalaš juolludemiid sámi doaimmaide.
- Sámediggeráđi áigu čuoovvolit barggu bušehttašiehtadallamiid gažaldagas ráđdehusaiguin.

8 Ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusat

Sámediggeráđi govviduvvon doaimmat dán dieđáhusas mielddisbuktet mealgat ekonomalaš ja resurssalaš váikkuhusaid. Sámediggeráđi lea anŋke geahččalan hábmet dieđáhusa realisttalaš

doaimmaiguin ekonomalaš ovdáneami oktavuodas. Dieđáhusas árvaluvvo praktihkalaš ja politihkalaš čuovvoleapmi guovddáš áššiin boazodoallopolitihkas. Muhto jus dát galgá vejolažžan šaddat de ferte Sámedikki bušeahhtarámma lasihuvvot. Dán oktavuodas lea mearrideaddji dehálaš ahte ásahuvvojit bušeahhtakonsultašuvdna- dahje bušeahttašiehtadallanprosedyrat gaskkal Ráđđehusa ja Sámedikki.

Sámediggi lea evttohan eanet konsultašuvnnaid eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain rievdademiid birra;

- boazodoallolágas,
- boazodoallošiehtadallamiin,
- rekrutteremiin nissoniid ja mánáid boazodollui,
- orohagaid resurssain
- ja boazodoalu dábalaš areálagáhttemis, dása gullá maid háhkat ollislaš váikkuhusanalyasa guohtuneatnamiid massimis, dispenserrenortnegiid rievdadusain ja ođđa reaidduid čoavdit soahpameahttuvuođaid.

Sámediggi áigu maid oažžut sadjái dialoga guoskevaš orohagaiguin unnidandihti boazologu gos dasa lea dárbu. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte ollis boazodoallolága bargguin, ferte boazodoallorievtti sisdoallu čielggaduvvot ja čilgejuvot lagabui.

Viidáset lea Sámediggeráđđi evttohan lasi nammadanválddi Sámedikki bealis boazodoalu stivrenásahusaide, boraspirelávdegottiide ja VSP:a boazostivrii. Ovdalis namuhuvvon vuoruheamit buktet lassi geavatalaš ja politihkalaš álgaga Sámediggeráđi boazodoalu bargguin. Váikkuhussan gáibiduvvo gievruduvvon gelbbolašvuolta Sámediggái. Evttohuvvon vuoruheamit buktet ieža lassi gelbbolašvuodáloktema ja ollislaččat lassibarggu Sámediggái mii lea ruhtasturrodaga mielde sullii 1,2 miljovna ruvnos 2,4 miljovna ruvnno rádjái. Dasa lassin dárbbášuvvo hálddašuslaš nannema vai gokčá barggaid maidda dál juo leat unnán resurssat.

Sámi allaskuvlla ovdáneami čielggadanbargguid fertejit gokčojuvvot departemeanttas.

Sámediggi lea nu go ovdalis namuhuvvon boazodoallolága birra konsultašuvnnaid bivdán ahte vuodđuduvvo lávdegoddi mii galgá guorahallat ođđa hálddašanmodealla boazodollui. Dán oktavuodas sávvá Sámediggeráđđi ahte lávdegoddi oaidná Sámedikki bajimus hálddašaneiseváldin. Viidáset lea Sámediggeráđđi ávžžuhan ahte dát gehččojuvvo ollislaš juolludemiid oktavuodas sámi doaimmaide. Jus Sámediggi áiggi mielde váldá badjelasas hálddašeami dain servodatsurggiin mielddisbuktá dát stuora hálddašangoluid. Lea dehálaš deattuhit ahte dát lassigolut fertejit gehččojuvvot vejolaš bušeahttašiehtadallamiid oktavuodas gaskkal Ráđđehusa ja Sámedikki.

Sámediggeráđđi áigu vuosit guorahallamiid dán oktavuodas ja vuorit lávdegotti konstituereama ja válddi hábmema.

